

COLONELUL ANDREI POTOCKI, UN INEDIT ARTIST MILITAR, PIONIER AL UNIFORMOLOGIEI ROMÂNEȘTI

de HORIA VLADIMIR ȘERBĂNESCU

Abstract. The study presents the work and life of Colonel Andrei Vladimirovici Potocki, born in Sankt-Petersburg on 5th January 1886, who became officer of one of the most prestigious units of the Russian Imperial Guard, the “Pavlovski” Regiment. As early as the beginning of his military career, Andrei Potocki showed some artistic interest, drawing military uniforms, illustrating military photographic albums with graphic design vignettes or making cartoons for some of his regimental comrades. Within this elite regiment, Andrei Potocki bravely fought during the First World War and was decorated with important Russian imperial orders: St. Ana, St. Stanislas, St. Vladimir, St. George. During the war, he was wounded in action, in the battles of 1916. At the outbreak of the February Revolution of 1917 and especially after the Bolshevik coup of October 1917, Andrei Potocki, who reached the rank of Colonel, naturally chose to join the White movement. In 1919, he served as a division commander in the “Russian Volunteer Army of the West”, who fought in the Baltic region. After the defeat of the White movement, still in unclear circumstances, Andrei Potocki arrived in Romania where, in 1920, he met at Iasi and married Miss Cecilia Vrânceanu.

Since 1925, Andrei Potocki has started an intense collaboration with the National Military Museum in Bucharest, founded two years earlier in Park Carol. Initially he worked as an external graphic illustrator, then, after obtaining the Romanian citizenship in 1928, he obtained a permanent job, as a technical assistant (equivalent to current museographer). Interested on military history, benefiting of a real artistic skill and heaving a special power of work, Andrei Potocki made hundreds of drawings and watercolors representing weapons, decorations, uniforms, flags, most of which remained in the manuscript stage, and therefore they are a little or complete unknown to military historians.

His most important work is undoubtedly the famous album “The Uniforms of the Romanian Army, 1830-1930”, published in a mix Romanian-French version, at “Marvan” publishing house, in 1930, which is still today a reference work for the Romanian military historiography. Plates of Romanian soldiers from different epochs of modern history, copied from this album have been and continue to be reproduced, often without indicating or knowing the source. The publication of the album, initiated and encouraged by General Radu R. Rosetti, then President of the National Military Museum Council, led to Andrei Potocki’s promotion as a reserve senior officer of the Romanian Army in 1929 and his awarding with the order “The Crown of Romania”, commander grade, on 10th May, 1930. During the following period, Colonel Andrei Potocki continued to work as a specialist in weapons and uniforms at the National Military Museum, producing a great number of drawings and color illustrations related to the past of the Romanian *military* or carrying out intensive research work, translating from Russian or German important works of uniformology or detecting and transcribing hundreds of official high orders related to the organization of the Romanian army found in periodical publications of the 19th century.

On 5th January 1946, at the age of 60, Colonel Andrei Potocki was kicked out of the National Military Museum, being pensioned, in time to not endure the persecutions which affected the officers of the former Tsarist army, especially those who fought against the Red Army during the Russian Civil War.

Andrei Potocki died in unknown circumstances in 1957 and was buried at Bellu Cemetery in Bucharest.

Keywords: Colonel Andrei Potocki, artist, museologist, uniforms, Russian army, National Military Museum.

În iconografia armatei române moderne un loc extrem de important îl ocupă planșele cu desene de militari în diferite ținute și atitudini, ilustrând uniforme armatei române de la începuturile creării acesteia, în 1830, până la mijlocul perioadei interbelice, 1930. Aceste planșe au fost reunite într-un impresionant album „Uniformele Armatei Române – Les Uniformes de l’Armée Roumaine, 1830–1930”, publicat de Muzeul Militar Național în condiții grafice deosebite pentru acea epocă, în anul 1930, când se aniversau 100 de ani de la înființarea armatei române moderne. Nu există lucrare importantă de istorie militară (monografii, enciclopedii, albume și volume de studii) care să nu fi preluat din acest album, rămas, din păcate, singular până astăzi, sub o formă sau alta, în condiții grafice mai mult sau mai puțin bune, imagini cu ostași români din diferite epoci istorice. Cercetătorii, istoricii, muzeograful care studiază istoria militară denumesc aceste

planșe desenele lui Potocki, dat fiind că artistul care le-a realizat a fost colonelul Andrei Potocki, la data respectivă angajat al Muzeului Militar Național, cu funcția de asistent tehnic, echivalentul funcției de muzeograf din muzeele actuale. Calitatea reconstituirilor de uniforme – artistul efectuând și o amplă muncă de cercetare și documentare privind nu doar uniformele și echipamentul ci și armamentul, modul în care se făcea instrucția de front, pozițiile și formațiile regulamentare – m-au determinat să acord o atenție sporită acestui specialist al cărui talent artistic era în mod cert dublat de pasiunea pentru trecutul militar. Numele, cu o rezonanță aparte, de sorginte poloneză, a trezit de asemenea semne de întrebare asupra identității artistului.

Primele elemente de identificare au apărut la sfârșitul anilor 1980, cu ocazia studierii colecțiilor Secției documentare a Muzeului Militar Național unde, la recomandările regretatului colonel Cristian M. Vlădescu (1932-1993), șef de secție, arheolog și specialist în uniforme și armament alb, el însuși autor al unui faimos volum de uniformologie¹, am consultat și alte lucrări ale colonelului Andrei Potocki, albume de arme, decorații, planșe desenate cu uniforme din epoci diverse, rămase nepublicate și am avut posibilitatea de a studia articole pe teme de armament sau uniformologie, însoțite de ilustrații, realizate de colonelul Potocki și publicate în numerele primei serii a „Buletinului Muzeului Militar Național”, apărute în perioada 1930-1940. Cercetările efectuate ulterior, în arhivele Muzeului Militar Național, Arhivele Militare Naționale, publicațiile periodice ale anilor 1930-1940, diferite studii și lucrări de amintiri, au dus la descoperirea în persoana lui Andrei Potocki, a unui personaj surprinzător și extraordinar prin destinul, cu totul aparte, care reflecta evoluția istorică dramatică a primei jumătăți a secolului al XX-lea².

Andrei Vladimirovici Potocki s-a născut la 5 ianuarie 1886, la Sankt-Petersburg³, fiind de origine nobilă, fiu al colonelului Vladimir Platonovici Potocki, veteran al Războiului Sârbo-Turc din 1876⁴, în care el a luptat ca voluntar și al Serafinei Nikolaevna.

În anul 1905 a absolvit Școala militară „Pavlovsk”, cu gradul de „portuepei-junker” (subofițer - elev) fiind avansat „podporucic” (sublocotenent) în faimosul Regiment de Gardă „Pavlovski”, la 22 aprilie 1905.

Încă de tânăr, Andrei Potocki se evidențiază ca un talentat desenator. În 1904, pe când se afla în școala militară, ilustrează un album cu 20 planșe conținând fotografiile originale care reprezentau diferite lucrări genistice. Fiecare planșă a albumului era ornamentată cu câte un desen în peniță reprezentând gabioane, fascine, planuri ale unor lucrări de campanie. Albumul era dedicat colegului său, F. Callindo⁵. În 1907-1908 pe baza schițelor lui Andrei Potocki era aprobată realizarea uniformelor ofițerilor din Garda Imperială. În amintirile referitoare la viața cotidiană în Regimentul de gardă „Pavlovski”, colonelul Alexandr Petrovici Redkin, aflat în exil, relatează, după mai bine de jumătate de secol, că în anii premergători Primului Război Mondial, în sala de mese a clubului ofițeresc erau expuse afișe și caricaturi ale unor ofițeri ai regimentului realizate de Andrei Potocki, care se pare era și un talentat caricaturist⁶.

Andrei Potocki își urmează cariera militară, fiind avansat la termen, „porucic” (locotenent), la 22 aprilie 1909 și „ștabs-capitan” (căpitan junior), la 14 aprilie 1913. Participă la bătăliile Primului Război Mondial în cadrul Regimentului de gardă „Pavlovski”. Primește gradul de căpitan prin pricazul din 1 august 1915, într-un document din 1915 fiind menționat cu funcția de comandant de companie. La 17 iulie 1916 Potocki este rănit grav în luptele de pe râul Stochod, cu ocazia atacului de la Witoniez⁷, fapt menționat și în ziarul „Ruski Invalid”, Nr. 197, din 24 iulie 1916⁸. Andrei Potocki este evacuat la Luțk, unde este supus unui tratament spitalicesc de lungă durată, apoi este mutat într-un spital deschis de familia imperială în Palatul de Iarnă. Perioada de convalescență o petrece la sanatoriul din Yalta. După încheierea acestei perioade Andrei

¹ Cristian M. Vlădescu, *Uniformele armatei române de la începutul secolului al XIX-lea până la victoria din mai 1945*, Editura Meridiane, București, 1945.

² Doresc să mulțumesc pe această cale colegilor mei din cadrul Muzeului Militar Național, dr. Corneliu Andonie și dr. Emil Boboescu, care m-au ajutat în identificarea și valorificarea științifică a unor importante informații privind viața și cariera lui Andrei Potocki.

³ *Foaia matricolă a Reg. No.4 de Dorobanți Argeș*, fila 1, Colecția Manuscrise a MMN, Div. III, /1632.

⁴ Ромашкевич А. Д. *Материалы к истории Петровского Полтавского кадетского корпуса с 1-го октября 1908 г. по 1-е октября 1909 г.* Год шестой. Полтава. 1909. Стр.106; (A. D. Romashkevich, *Materials on the history of the Petrovsky Poltava Cadet Corps from October 1, 1908 to October 1, 1909*. The year of the sixth. Poltava. 1909. P.106)

⁵ Album cu fotografii și desene originale realizate de Andrei Potocki, în 1904, oferit la licitația „Summer Internet Auction”, în data de 29 iunie 2019. <https://www.numismat.ru/au.shtml?au=1&per=260&descr=&material=0&nominal=0&lotype=0&ordername=1&orderdirection=ASC&num=12&b=0&f=0&page=41>, accesat la 6 iunie 2019.

⁶ A. Redkin, *НА ОГОНЕК Картинки мирной жизни Лейб-Гвардии Павловского полка. (ÎN LUMINĂ. Aspecte ale vieții în timp de pace ale Regimentului de gardă Pavlovski)*, „Военная быль – Le Passé Militaire”, Nr. 47/ martie 1961, Paris, p. 5.

⁷ Krzysztof Dubiński, *Wojna Witakacego, Czyli kumbol w galifetach*, Wydawnictwo Iskry, Warszawa, 2016, p.113.

⁸ *Jurnal Voenâi i Literaturnâi „Razvedcik”*, Nr. 1353, p. 655.

Potocki nu s-a mai întors la unitatea sa aflată pe front, fiind repartizat la un batalion de rezervă al regimentului, aflat la Sankt Petersburg, unde i s-au încredințat misiuni în cadrul garnizoanei din acest oraș⁹. Pe 19 iulie 1916 Andrei Potocki era avansat la gradul de „podpolcovnic” (locotenent-colonel) având funcția de comandant al batalionului 4 din Regimentul de gardă „Pavlovski”, probabil ca urmare a unei propuneri anterioare rănirii sale pe câmpul de luptă, produsă pe 17 iulie. Pentru meritele sale pe front, Andrei Potocki a fost decorat cu înalte ordine de război țariste: „Sf. Ana”, cls. a IV-a, cu inscripția „Pentru vitejie” (10 noiembrie 1914), „Sf. Stanislas”, cls. a III-a cu spade și fundă (ianuarie 1915)¹⁰, „Sf. Ana”, cls. a III-a cu spade și fundă (3 aprilie 1915), „Sf. Stanislas”, cls. a II-a cu spade (8 aprilie 1915), „Sf. Vladimir”, cu spade și fundă (27 noiembrie 1916), sabia ordinului „Sf. Gheorghe” (12 iunie 1917), „Sf. Vladimir”, cls. a III-a cu spade (18 septembrie 1917), „Înaltă Bunăvoință – pentru vitejie în fața dușmanului” (18 februarie 1916).

În timpul războiului, Andrei Potocki l-a întâlnit pe front pe cunoscutul scriitor, pictor, dramaturg și fotograf polonez, Stanisław Ignacy Witkiewicz (1885 – 1939), cunoscut și sub numele de Witkacy, înrolat ca voluntar în armata rusă, în cadrul Regimentului de gardă „Pavlovski”. În ciuda diferenței între gradele militare – Potocki era ofițer activ care se dedicase carierei militare și, în acest fel avansase rapid în ierarhia militară, în timp ce Witkiewicz, era doar ofițer în rezervă, cu gradul de locotenent – între cei doi ofițeri s-a legat o strânsă prietenie, bazată, se pare, pe afinitățile lor artistice. Witkiewicz îl caracteriza pe Andrei Potocki ca fiind un excelent ofițer, cu o personalitate de excepție și bune calități de comandant¹¹. Este posibil ca artistul polonez, care din 1915 și-a schimbat radical tehnica de lucru, renunțând la cărbune în favoarea desenului cu creioane și pasteluri colorate, să fi fost influențat din acest punct de vedere de colonelul Potocki, despre care spunea că nu se despărțea de caietul de schițe și care prefera desenul în locul picturii, mai greu de practicat pe front¹².

Evenimentele dramatice din primăvara anului 1917, soldate cu abdicarea țarului și proclamarea republicii democratice, îi găsesc pe cei doi ofițeri la Sankt-Petersburg, devenit Petrograd, îndeplinind diferite misiuni în cadrul subunităților de rezervă ale Regimentului „Pavlovski”. În martie 1917, aceste subunități sunt reunite sub forma unui Regiment de rezervă „Pavlovski”, menit să instruiască recruții pentru regimentul activ flat pe front. Comandant al noii unități a fost numit colonelul Andrei Potocki, care a devenit astfel ultimul comandant al acestui prestigios regiment, în care el slujise cu devotament și curaj încă de la terminarea școlii militare. În calitate de comandant, colonelul Andrei Potocki va face o caracterizare extrem de elogioasă subordonatului său, locotenentul Stanisław Witkiewicz, de care îl lega, așa cum am arătat anterior, o strânsă prietenie încă de când se aflau pe front¹³, propunându-l să fie decorat cu ordinul „Sf. Ana”, clasa a IV-a, pentru bravura arătată în lupta de la Witoniez, una dintre cele mai sângeroase la care a participat Regimentul „Pavlovski”. În epoca guvernului provizoriu, condus de Kerenski, ordinul „Sf. Ana” devenise o decorație extrem de valoroasă, acordată într-un număr limitat de exemplare, fiind menită să recompenseze bravura pe câmpul de luptă, în condițiile în care armata rusă fusese cuprinsă de anarhie iar apatia și descurajarea domnea în rândurile corpului ofițeresc¹⁴.

În octombrie 1917, în contextul degradării situației politice din Rusia și a anarhiei care a cuprins unitățile armatei ruse, colonelul Andrei Potocki va părăsi Petrogradul și Regimentul „Pavlovski”, aflat în plină disoluție și se va deplasa spre sud pentru a se alătura forțelor alb-gardiste. În 1918, în timpul Războiului Civil, se află la Kiev, unde colaborează cu regimul naționalist al hatmanului Pavlo Skoropaski, fiind unul dintre organizatorii „Armatei de Astrahan”, destinată luptei împotriva forțelor bolșevice și restaurării puterii imperiale, beneficiind și de sprijinul forțelor germane de ocupație, interesate de calmarea situației din Rusia, în contextul efortului făcut de Puterile Centrale pentru încheierea victorioasă a războiului în Vest. La sfârșitul anului 1918, regimul lui Skoropaski este răsturnat, nemaivând sprijinul trupelor germane care, după Armistițiul din 11 noiembrie 1918, începuseră retragerea spre Germania. În condițiile în

⁹ Krzysztof Dubiński, *op. cit.*, p. 252.

¹⁰ „Pentru bravura în fața inamicului”, Anexa la Înalte Ordine în jurnalul „Razvedcik”, Nr. 1269, din 3 martie 1915.

¹¹ Krzysztof Dubiński, *op. cit.*, p. 113.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 167. Colonelul Potocki aprecia astfel comportamentul locotenentului Witkiewicz: „În 1916, locotenentul Witkiewicz, având funcția de ofițer, comandant al companiei a 4-a, a participat la 17 iulie [1916, n.a.] la bătălia din satul Witoniez, de pe râul Stochod și a dat dovadă de vitejie și înalt curaj în timpul atacului, timp în care a fost rănit grav din cauza exploziei unui proiectil de mare calibru. Până în prezent, locotenentul a suferit de consecințele acestei răniri”.

¹⁴ *Ibidem*, p. 254. La propunerea Colonelului Andrei Potocki, locotenentul Stanisław Witkiewicz a fost decorat cu ordinul „Sf. Ana”, cls. a IV-a, acordat prin Ordinul Nr. 4279, din 20 iunie 1917.

care „Armata de Astrahan” și-a încetat activitatea, colonelul Potocki a decis să continue lupta alături de alți ofițeri ai fostelor regimente ale gărzii imperiale ruse, împotriva forțelor bolșevice. La 28 martie 1919, colonelul Potocki se alătură „Armatei Ruse de Voluntari din Vest”, comandată de generalul de cazaci Pavel Bermond-Avalov, care acționa în țările baltice, fiind numit comandantul Brigăzii de plastuni (infanteriști cazaci), cea mai importantă unitate de infanterie a acestui corp. (Fig. 1) Fratele său, Boris Potocki a preluat comanda artileriei „Armatei de Voluntari”¹⁵. În cadrul acestei mari unități a participat la luptele din zona Mării Baltice până la sfârșitul anului 1919, când unitățile de voluntari nu au mai beneficiat de sprijinul trupelor germane, fiind în cele din urmă înfrânate și nevoite să se retragă în Germania, unde militarii au fost internați în lagăre de prizonieri. Andrei Potocki a fost internat în lagărele Wildemann și Aldenau. În aceeași perioadă a devenit membru al „Asociației de Într-ajutorare a Ofițerilor din Fosta Armată și Marină Rusă”, care acționa în Germania. (Fig. 2)

Fig. 1. Colonelul Andrei Vladimirovici Potocki, în uniformă de ofițer al „Armatei Ruse de Voluntari din Vest”, 1922. (General Fürst Awaloff, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, Druck und Verlag von J. J. Augustin, Glückstadt und Hamburg, 1925).

În timpul cât s-a aflat în cadrul „Armatei Ruse de Voluntari din Vest”, Andrei Potocki a proiectat însemnul acestei formațiuni, o decorație cu două clase, sub forma unei cruci malteze, confecționată din email negru, surmontată de un cap de mort peste două oase încrucișate, realizată în varianta „cu spade” sau „fără spade”, după calitatea persoanei căreia îi era conferită, militar sau civil¹⁶.

Se pare că în perioada imediat următoare încheierii războiului, colonelul Andrei Potocki a realizat o importantă lucrare, un istoric al Regimentului de gardă „Pavlovski”, începând din 1892, anul în care s-a oprit

¹⁵ General Fürst Awaloff, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, Druck und Verlag von J. J. Augustin, Glückstadt und Hamburg, 1925, p.127.

¹⁶ *Ibidem*.

istoria oficială, tipărită, a unității, până la sfârșitul războiului, în 1917. Într-o culegere de studii militare rusești publicate în străinătate, realizată de A. Gering, fost ofițer din Marina Imperială rusă, emigrat la Paris după încheierea Războiului Civil, se face o referire la Andrei Potocki și la lucrarea acestuia, rămasă în faza de manuscris, după cum urmează:

„Potocki A., colonel – Istoria Regimentului de gardă „Pavlovski”, din 1892 până la sfârșitul existenței sale. Șase volume de format mare, cu un album de ilustrații în culori. Un manuscris minunat și frumos scris. Cuprinde istoria vieții regimentului în toate detaliile sale, începând de la momentul în care istoria oficială a regimentului s-a oprit – 1892”¹⁷.

Fig. 2. Ofițeri ai „Armatei Ruse de Voluntari din Vest”, participând la funeraliile împărătesei Augusta-Victoria, a Germaniei, desfășurată la Potsdam, în aprilie 1921. Colonelul Andrei Potocki, cu favoriți, se află în stânga generalului Pavel Bermondt-Avalov. (General Fürst Awaloff, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, Druck und Verlag von J. J. Augustin, Glückstadt und Hamburg, 1925).

Un emoționant capitol din această lucrare, intitulat „Parada din mai”, era publicat în numărul din martie 1967 al revistei emigrației ruse la Paris, „Voyennaia Bâl – Le Passé Militaire”, fiind descris fastul ultimei parade a Gărzii Imperiale, la Sankt-Petersburg, în mai 1904, înainte de izbucnirea Războiului Ruso-Japonez și de dramaticele evenimente care i-au urmat, până la prăbușirea regimului imperial¹⁸. În aceeași publicație se făcea apel la cititori pentru strângerea fondurilor necesare în vederea publicării acestei ample lucrări realizate de Andrei Potocki, care conținea cinci volume de text și un al șaselea cu ilustrații. În lucrarea istoricului Krzysztof Dubiński, dedicată artistului polonez Stanisław Ignacy Witkiewicz, intitulată „Wojna Witakacego, Czyli kumboł w galifetach (Războiul lui Witakacy, un tip în pantaloni bufanți)”, lucrării colonelului Potocki îi este dedicat un întreg capitol în care este analizată posibilitatea ca acest manuscris, în care Dubiński spera să se găsească informații, poate chiar și desene, relative la Stanisław Witkiewicz, să nu se fi pierdut și să mai existe pe undeva, poate prin arhiva sau biblioteca uneia din țările în care Potocki a imigrat după încheierea Războiului Civil¹⁹. Dubiński, aidoma celorlalți cercetători străini, nu avea informații despre cariera lui Andrei Potocki în România interbelică, crezând că ofițerul rus s-ar fi refugiat în Bulgaria, intrând în serviciul țarului Boris sau în Iugoslavia, ca și alți ofițeri țariști. În istoriografia străină, cariera militară a lui Potocki în armata rusă este binecunoscută însă este aproape complet ignorată existența sa după încheierea Războiului Civil din Rusia, existând doar informații vagi că ar fi ajuns la un

¹⁷ Геринг А. (Gering A.), *Материалы к библиографии русской военной печати за рубежом (Materiale pentru bibliografia presei militare ruse în străinătate)*, Paris, 1968, p. 65.

¹⁸ А. В. Потоцкий (A. V. Potocki) – *Майский парад (Parada din Mai)*, „Военная быль – Le Passé Militaire”, Nr. 84/ martie 1967, Paris, p. 6-18.

¹⁹ Krzysztof Dubiński, *op. cit.*, p.134-138.

moment dat în România și că ar fi murit, posibil la București, înainte de 1967. În acest context este abordată și chestiunea manuscrisului referitor la istoria finală a Regimentului de Gardă „Pavlovski”, fiind avansată ipoteza că acesta ar mai exista pe undeva, probabil prin biblioteci sau arhive din Bulgaria sau din fosta Iugoslavie, unde era probabil ca Andrei Potocki să fi ajuns după război. Din punctul nostru de vedere, manuscrisul respectiv, dacă nu a fost distrus, ar trebui să se găsească tot în Franța sau în vreo altă țară occidentală, dat fiind că în anul 1967, când a fost publicat un extras din el, acesta era la îndemâna editorului revistei „Voyennaya Bîl – Le Passé Militaire”, care și inițiasse acțiunea de strângere de fonduri în vederea publicării.

Nu sunt foarte clare condițiile în care Andrei Potocki a ales să vină și să se stabilească în România. Opțiunea sa este cu atât mai ciudată cu cât, după înfrângerea trupelor alb-gardiste, majoritatea emigrației militare ruse s-a stabilit în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor sau în Bulgaria, țări slave cu care Rusia avusese strânse legături de colaborare înainte de război. O parte importantă a ofițerilor și generalilor ruși au plecat spre Europa de vest, stabilindu-se în Germania, Franța sau peste ocean, în America. În general România nu constituia o destinație preferată pentru emigrația rusă, deoarece forțele care se confruntau în Războiul Civil din Rusia, atât cele de stânga (bolșevicii), cât și cele de dreapta (alb-gardiste), considerau că România comisesse o agresiune prin ocuparea Basarabiei și că acest teritoriu aparținea, de drept, Rusiei.

Probabil că decizia lui Andrei Potocki de a se stabili în România a fost determinată de căsătoria acestuia, la 8 noiembrie 1920, cu domnișoara Cecilia I. Vrânceanu, din Iași²⁰. Este posibil să o fi cunoscut pe viitoarea soție cu ocazia dramaticelor evenimente desfășurate în cursul anilor 1917-1918, posibil la Yalta, unde, în 1917, Potocki s-a aflat în convalescență, dat fiind că numeroși români (funcționari, personal medical) fuseseră evacuați în sudul Ucrainei și Crimeea sau la Kiev, unde în 1918 Potocki a organizat o mare unitate a Armatei Albe, în condițiile în care mulți români, din Moldova sau Bucovina, se găseau în Podolia și sud-vestul Ucrainei. Deși căsătoria a avut loc în 1920, Andrei Potocki a mai petrecut încă ceva timp în Germania, dacă luăm în considerare data de 8/19 aprilie 1921, înscrisă pe fotografia ce a fost oferită prințului Avalov. Fotografia respectivă îl prezintă pe colonelul Andrei Potocki ca pe un falnic ofițer rus, având chipul încadrat de niște imenși favoriți și pieptul vestonului acoperit de toate înaltele decorații ce i-au fost conferite pentru vitejie în Marele Război și în Războiul Civil. Din căsătoria cu Cecilia Vrânceanu, nu au rezultat copii. Andrei Potocki s-a stabilit definitiv în România, începând din 1922²¹, locuind inițial la Iași²².

Interesul pentru istoria militară îl va aduce la București unde își oferă disponibilitatea de a colabora cu nou înființatul Muzeu Militar Național, amplasat la acea dată în Parcul Carol, în vechea cădire a „Palatului Artelor”, construită în 1906, pentru sărbătorirea a 40 ani de domnie a regelui Carol I. În căutare de specialiști în domeniul istoriei militare, la 23 aprilie 1925, prin ordinul nr. 13641/1925 al Ministerului de Război, „domnul Potocky A. era numit șef al atelierului de reproducere – „diurnist”²³.

Cu siguranță, Consiliul științific al muzeului, al cărui președinte era generalul Radu R. Rosetti, în căutare de specialiști în muzeografie, a apreciat cunoștințele lui Andrei Potocki în domeniul istoriei militare, precum și talentul său deosebit la desen, mai ales că se intenționa realizarea unor lucrări de valorificare și prezentare a patrimoniului muzeului, inclusiv al unui „Album al armamentului de infanterie și cavalerie aflat în Muzeul Militar Național”. Această lucrare, rămasă nepublicată, aflată în prezent în colecția Muzeului Militar Național, este compusă din două volume²⁴. Primul are 53 de planșe, numerotate de la 1 la 53, conținând desene în peniță ale unor tipuri de arme existente în colecția muzeului, prezentate cronologic, începând cu cele din antichitatea străveche, continuând cu armele albe medievale și piesele de harnașament. Restul planșelor din volum prezintă armele de foc din epoca medievală și modernă, ultimele fiind armamentul de foc de infanterie din timpul Primului Război Mondial. Al doilea volum conține 51 de planșe, de la planșa 54 la 107 (planșele 85 și 101 lipsesc) și prezintă tipuri de puști de infanterie, cu mecanismele aferente, arme de foc scurte (revolvere și pistoale), tipuri de grenade, mitraliere, tunuri de însoțire a infanteriei, armament alb regulamentar (săbii, lănci de cavalerie), măști și sisteme de protecție contra gazelor

²⁰ *Foaia matricolă...*, fila 2.

²¹ *Monitorul Oficial*, Nr. 77, 4 aprilie 1928, p. 2816.

²² *Ibidem*.

²³ *Istoricul Muzeului Militar Național*, Muzeul Militar Național, Colecția Div. I, Inv. 414, p. 29.

* angajat temporar.

²⁴ *Registru procese-verbale ale Consiliului de Conducere al Muzeului Militar Național. 1928-1932*, Colecția Div. III/294, fila 63. În primăvara anului 1929 planșele originale ale albumului de armament, realizate de Andrei Potocki, au fost legate, rezultând, din cauza grosimii, două volume. Operațiunea a costat 800 lei.

toxice de luptă, unelte genistice individuale, scuturi de tranșee, tocuri de praf de pușcă. Albumul este însoțit de o copertă foarte elaborat lucrată, reprezentând o compoziție cu elemente Art Deco, înfățișând la partea superioară, într-un cartuș rectangular cu colțurile rotunjite, imaginea muzeului amplasat în Parcul Carol. Zona centrală, pe care este înscrisă cu caractere neo-românești, specifice epocii, denumirea albumului: „ALBUMUL ARMAMENTULUI DE INFANTERIE ȘI CAVALERIE AFLAT ÎN MUZEUL MILITAR NAȚIONAL, lucrat de ANDREI POTOCKI”, plasată deasupra stemei regatului, model 1922, este încadrată de stemele provinciilor istorice românești, de arme, drapele și elemente de uniformă, extrem de corect și detaliat reprezentate, plasate simetric față de axa verticală a compoziției. Desenul este realizat în peniță, cu tuș, peste care este aplicat un laviu transparent care evidențiază cromatica elementelor heraldice și uniformologice. Desenul copertei este datat, în stânga jos: „București 1925” și semnat, în dreapta jos: „A. Potocki”. (Fig. 3)

Fig. 3. Coperta pentru „Albumul armamentului de infanterie și cavalerie aflat în Muzeul Militar Național”, realizat de Andrei Potocki în 1925 (Biblioteca Muzeului Militar Național).

Desenele celor 105 planșe, realizate în peniță, sunt de asemenea îngrijit realizate, cu evidențierea detaliilor tehnologice sau artistice. Și la aceste desene au fost aplicate laviuri colorate pentru a marca

volumul obiectelor și a evidenția elementele cromatice specifice. Denumirile diferitelor tipuri de arme sau piese de echipament sunt scrise de mână, la partea inferioară a fiecărei planșe. Albumul prezintă cele mai reprezentative tipuri de arme aflate în colecția muzeului la acea dată, fiind și astăzi un element de referință pentru cercetătorii care studiază armamentul armatei române. (Fig. 4, 5, 6, 7) El a fost realizat într-un timp extrem de scurt, de doar câteva luni, în perioada în care Andrei Potocki era angajat temporar, însă a constituit o dovadă a calităților autorului, atât ca cercetător cât și ca artist, având posibilitatea să concretizeze cercetările sale într-o formă grafică. Albumul nu a fost tipărit, probabil din rațiuni financiare, costurile imprimării color a unui număr atât de mare de planșe fiind extrem de ridicat.

Fig. 4. Planșa Nr. 27 din „Albumul armamentului de infanterie și cavalerie aflat în Muzeul Militar Național”, Vol. I, realizat de Andrei Potocki, reprezentând armuri medievale aflate în colecția muzeului (Biblioteca Muzeului Militar Național).

Fig. 5. Planșa Nr. 28 din „Albumul armamentului de infanterie și cavalerie aflat în Muzeul Militar Național”, Vol. I, realizat de Andrei Potocki, reprezentând o armură tip „Maximilian”, aflată în colecția muzeului (Biblioteca Muzeului Militar Național).

În anul următor, Andrei Potocki a realizat pentru muzeu o serie de planșe cu ordine și medalii românești, probabil în vederea realizării unui album având acest subiect. În colecția Muzeului Militar Național se găsesc 6 planșe care înfățișează decorații românești, după cum urmează: ordinul „Mihai Viteazul”, md. 1916, în cele 3 clase, clasa a doua (comandorie) fiind prezentată avers și revers; ordinul „Steaua României”, md. 1877, pentru militari, la război, în grad de „mare cruce”, cu placă și lentă (Fig. 8); ordinul „Coroana României”, md. 1916, pentru militari, la război, în grad de „mare cruce”, cu placă și lentă; medaliile Războiului de Independență: „Virtutea Militară”, md. 1872 și 1880, cls. I și a II-a, avers și revers, crucea „Trecerea Dunării”, md. 1878, medalia „Apărătorii Independenței”, md. 1878, avers și revers, crucea „Elisabeta”, md. 1878, pentru doamne (Fig. 9); medaliile începutului de secol XX: medalia „Bărbăție și Credință”, md. 1904, cu bareta „CAMPANIA 1913”, în cele trei clase, avers și revers, medalia „Avântul Țării”, md. 1913, avers și revers, crucea „Meritul Sanitar”, md. 1913/1917, clasele I, II și III, avers și revers;

medaliile pentru vechime în serviciu: „Semnele onorifice pentru 18 și 25 ani de serviciu”, avers și revers, medalia „Bene Merenti”, md. 1876/1881, ambele clase, avers și revers, medalia jubiliară „Carol I. 1866-1906”, pentru militari, avers și revers. Planșele cu decorații sunt realizate într-o tehnică mixtă: guașă și tuș, cu o deosebită grijă pentru redarea corectă a detaliilor de formă, textură și material, fiind plasate pe un fond negru care scoate în evidență decorațiile, aranjarea în pagină fiind structurată pe principii cronologice și de ierarhie faleristică. Toate planșele au figurat, cu tuș alb, în colțul din dreapta jos, semnătura rondă a lui Andrei Potocki, având dedesubt anul realizării planșelor, „1926”.

Fig. 6. Planșa Nr. 107 din „Albumul armamentului de infanterie și cavalerie aflat în Muzeul Militar Național”, Vol. II, realizat de Andrei Potocki, reprezentând tolbe pentru pulbere, accesorii și cuțite de vânatoare, aflate în colecția muzeului (Biblioteca Muzeului Militar Național).

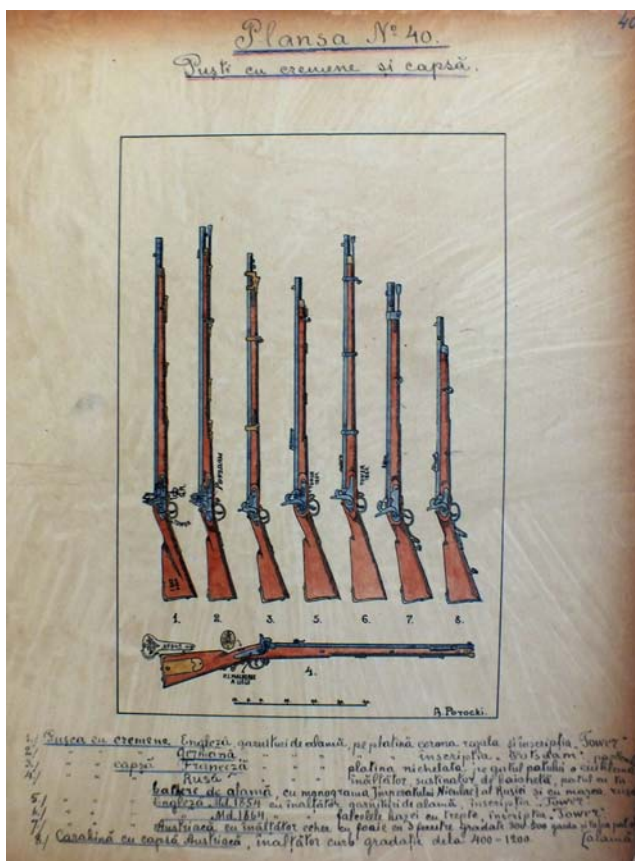

Fig. 7. Planșa Nr. 40 din „Albumul armamentului de infanterie și cavalerie aflat în Muzeul Militar Național”, Vol. I, realizat de Andrei Potocki, reprezentând puști cu cremene și capsă, aflate în colecția muzeului (Biblioteca Muzeului Militar Național).

Dat fiind că nu toate ordinele și medaliile militare românești, existente la acea dată, sunt reprezentate în planșele respective, putem presupune, fie că au mai fost realizate și alte planșe, care ulterior s-au pierdut, fie acțiunea de redare a decorațiilor românești de război a fost oprită la un moment dat, din motive necunoscute.

Pe lângă activitatea de studiu și desenator desfășurată în cadrul muzeului, Andrei Potocki s-a preocupat și pentru îmbogățirea patrimoniului instituției aflată în curs de organizare, în vederea deschiderii pentru public. Pe 30 iunie 1926 acesta a donat pentru colecția de numismatică o serie de bancnote care au circulat în timpul Războiului civil din Rusia, din 1918-1920: ruble țariste (emisiunea Romanov), ruble emise de generalul Judenici din „Armata de Nord-Vest”, ruble emise de de principele Avalof, din „Armata de Vest a Voluntarilor”, grivine ale statului ucrainian, ruble emise de trupele germane de ocupație din 1918, precum și o medalie Crucea „Sf. Gheorghe”, cls. a III-a²⁵.

În anul 1927 Andrei Potocki a depus la Ministerul de Justiție cererea de naturalizare, cu dispensă de stagi, invocând faptul că este căsătorit cu o cetățeană română²⁶. Cererea sa a fost aprobată de Consiliul de

²⁵ Arhiva Muzeului Militar Național, Acte primiri - gestiunea materiei, Exercițiul 1926, filele 70-72.

²⁶ *Monitorul Oficial*, Nr. 14, 19 ianuarie 1928, p. 436.

miniștri în ședința din 22 martie 1928, luându-se în considerare faptul că a renunțat la cetățenia rusă, era căsătorit cu o cetățeană română, nemaifiind astfel necesar să efectueze stagiul cerut de legea de naturalizare, avea bune purtări în societate, fără condamnări pentru fapte infamante, avea asigurate mijloacele de trai pentru el și familia sa, lucrând ca desenator în serviciul Muzeului Militar Național, era cu plata taxelor și impozitelor la zi și avea situația militară în regulă, făcând serviciul în armata rusă unde obținuse gradul de colonel²⁷.

Fig. 8. Planșă reprezentând ordinul „Steaua României”, md. 1877, pentru militari, la război, în grad de „mare cruce”, cu placă și lentă, realizată de Andrei Potocki, în anul 1926, în vederea publicării unui album al decorațiilor militare românești (Biblioteca Muzeului Militar Național).

Fig. 9. Planșă reprezentând medaliile Războiului de Independență: crucea „Trecerea Dunării”, md. 1878, medalia „Apărătorii Independenței”, md. 1878, avers și revers, crucea „Elisabeta”, md. 1878, pentru doamne, „Virtutea Militară”, md. 1872 și 1880, cls. I și a II-a, avers și revers, realizată de Andrei Potocki, în anul 1926, în vederea publicării unui album al decorațiilor militare românești (Biblioteca Muzeului Militar Național).

Ca urmare a obținerii cetățeniei române, Andrei Potocki s-a putut angaja cu contract definitiv la Muzeul Militar Național. Această măsură a fost adoptată prin Decizia ministerială Nr. 280, din 9 aprilie 1930, care „confirma funcțiunea de asistent tehnic bugetar” la Muzeul Militar Național, pentru Andrei Potocki și Alexandru Saint-Georges. începând cu data de 1 ianuarie 1928²⁸. În noua calitate de angajat permanent, Andrei Potocki figura în „ordinea de bătaie” a muzeului, stabilită la 1 aprilie 1928, ca șef al atelierului de reproducere²⁹.

Trebuie menționat faptul că în toate actele oficiale, de naturalizare sau de încadrare în armata română, numele lui Andrei Potocki era românizat, fiind transcris după forma fonetică, Potoski sau Potoschi.

După obținerea cetățeniei și angajarea permanentă la Muzeul Militar Național, Andrei Potocki a început demersurile pentru recunoașterea statutului său de militar de carieră și încadrarea în armata română. Acest fapt a fost confirmat prin Înaltul Decret Nr. 1454, din 10 mai 1929³⁰ (Ordin de zi Nr. 1079/1929), fiindu-i recunoscut gradul de colonel în rezervă, începând de la 10 mai 1929, în cadrul Regimentului Nr. 4 Dorobanți „Argeș”, cu vechimea în grad avută în armata rusă, considerată de la 19 iulie 1916. După 10 ani,

²⁷ *Ibidem*, Nr. 77, 4 aprilie 1928, p. 2816.

²⁸ *Monitorul Oastei*, Nr. 16, 25 aprilie 1928, p. 272.

²⁹ *Istoricul Muzeului Militar Național*, ... p. 44.

³⁰ *Monitorul Oficial*, Nr. 112, 27 mai 1929, p. 4106.

timp în care a figurat în evidențele Regimentului 4 Dorobanți, ca ofițer în rezervă, în conformitate cu ordinul Nr. 7000/1939 (ordin de zi Nr. 244/1939), începând cu data de 15 noiembrie 1939, colonelul Potocki era mutat ca ofițer în rezervă în cadrul Muzeului Militar Național³¹. (Fig. 10)

Fig. 10. Colonelul (r) Andrei Potocki în uniformă de ofițer în Regimentul Nr. 4 Dorobanți „Argeș”, la sfârșitul anilor 1930. De remarcat medalionul prins cu un lănișor la butoniera vestonului, reprezentând chivăra specifică a militarilor din Regimentul de gardă „Pavlovski”, confecționat din aur emailat la Casa Fabergé, din Sankt Petersburg, în 1890, singurul element care mai amintea de apartenența la vechea armată imperială rusă. (Colecția Muzeului Militar Național).

Activitatea de organizare, cercetare și valorificare a colecțiilor Muzeului Militar Național a continuat cu intensitate în anii 1920, sub atenta și competența îndrumare a generalului Radu R. Rosetti, președintele Consiliului de administrație al muzeului, organism în care se adoptau și deciziile privitoare la activitatea științifică a acestuia. În cadrul acestui proces un rol deosebit de important îi revenea fostului ofițer țarist Andrei Potocki care, prin talentul său artistic, cunoștințele solide de istorie militară, perseverența și capacitatea de muncă, se afla într-o poziție crucială pentru ducerea la bun sfârșit a proiectelor de promovare a patrimoniului muzeului și a tradițiilor militare românești. În acest context, la 8 iunie 1927, prin procesul verbal nr. 48, Consiliul muzeului decidea să se realizeze un album al uniformelor, decorațiilor, medaliilor etc. în vederea aniversării centenarului renașterii armatei române (1830-1930)³².

³¹ *Foaia matricolă...*, fila 2.

³² *Istoricul Muzeului Militar Național*, ... p. 41.

Prin procesul verbal nr. 59, din 3 februarie 1928, Consiliul aproba „... Continuarea lucrului albumelor uniformelor 1830-1930³³...” După cum se observă, în interval de câteva luni de la anunțarea proiectului inițial al albumului, tematica acestuia se restrângea doar la uniforme, nemaifăcându-se nici o referire la decorații. Probabil se aprecia că nu exista timpul necesar realizării unui proiect atât de ambițios până la momentul aniversării centenarului armatei române moderne, în 1930.

În ședința din 1 octombrie 1928, Consiliul muzeului stabilea structura albumului uniformelor, care urma a fi realizat de Andrei Potocki, pe baza cercetărilor făcute de acesta, activitate extrem de complexă dat fiind că până la acea dată nu exista o lucrare generală, care să abordeze, în totalitate, uniforme și echipamentul armatei române moderne. Albumul trebuia să aibă 160 planșe, din care până la data respectivă Andrei Potocki realizase 80, restul urmând a fi finalizate până la 1 octombrie 1929.

În vederea tipăririi albumului au fost contactate editurile „Socec”, „Cartea Românească”, „Marvan”, „Bucovina” și „Cultura Națională” cărora li s-au cerut oferte de preț pe baza următorului caiet de sarcini: albumul urma să conțină 80 pagini color, pe fiecare fiind dispuse câte două planșe, cu dimensiunile 13 × 18 cm, însoțite de un mic text explicativ, cu respectarea fidelă a culorilor de pe desenele originale. Albumul trebuia legat în pânză, carton sau piele și urma să fie tipărit într-un tiraj de 2.000 – 5.000 exemplare, din care Muzeul Militar Național primea, în mod gratuit, 500 exemplare, prețul de vânzare fiind stabilit ulterior³⁴.

Pentru a se grăbi acțiunea de pregătire a albumului uniformelor se propunea angajarea, pentru o perioadă limitată de timp, pe postul de grădinar al muzeului, devenit vacant prin demisia acestuia, a unui „desenator-caligraf”, ce urma să lucreze ca ajutor al asistentului tehnic Potocki, fiind încadrat cu același salariu³⁵. La ședința consiliului din 26 ianuarie 1929, se aproba angajarea temporară a domnului Gh. Brânză, pe post de „desenator-caligraf diurnist”, pe perioada 1 noiembrie 1928 – 1 martie 1929³⁶.

După studierea ofertelor făcute de editurile contactate, Consiliul muzeului a apreciat că oferta cea mai avantajoasă fusese făcută de editura „Marvan”, care se angaja să tipărească un tiraj de 2.000 exemplare pentru prețul de 1.673.000 lei, cu respectarea condițiilor cerute de muzeu, pe o hârtie de foarte bună calitate, fără acout prealabil. După încheierea lucrării, clișeele utilizate pentru tipar trebuiau predate muzeului astfel încât o eventuală retipărire a albumului să se facă la un preț mai scăzut. Plata urma să fie făcută eșalonat, pe măsură ce muzeul făcea rost de banii necesari. Un criteriu luat în considerare a fost și data până la care albumul trebuia să apară, martie 1930, precum și nevoia tipăririi de urgență a unor planșe necesare prospectului ce trebuia distribuit „de pe acum” pentru public³⁷.

Prin ședința din 26 ianuarie 1929, Consiliul muzeului decidea tipărirea a 2000 de „prospecte” care să conțină planșe din albumul ce urma a fi tipărit, precum și a unor liste de înscriere. Pliantele respective conțineau un text redactat de președintele consiliului, generalul Radu Rosetti, prin care se arăta motivul publicării acestui album – aniversarea a 100 ani de la înființarea primelor unități ale armatei române moderne – era prezentat cuprinsul albumului și se preciza faptul că acesta urma să apară în primăvara anului 1930. Cei interesați de această publicație erau îndemnați să se înscrie pe liste de subscripție, putând beneficia de reduceri ale prețului de vânzare după cum urmează: cei care achitau costul integral al volumului până la 1 mai 1929, plăteau doar 1.200 lei pe exemplar, persoanele interesate care achitau prețul integral până la 1 mai 1930 ar fi trebuit să plătească 1.300 lei pe exemplar, după această dată prețul de vânzare fiind cel obișnuit, de 1.400 lei. Ofițerii activi și de rezervă, precum și profesorii, beneficiau de aceleași facilități având în plus, începând de la 1 martie 1929, posibilitatea de a plăti și în rate lunare, de minimum 50 lei, cu condiția să existe o garanție din partea unității militare, a serviciului sau școlii la care lucra cumpărătorul ca ratele să fie plătite regulat. Cumpărătorul nu putea intra în posesia albumului decât după achitarea ultimei rate din prețul volumului. Orice grup de persoane sau orice instituție care achiziționa minimum 20 exemplare, beneficia de o reducere de 5% din prețul integral sau primea câte un exemplar gratuit la fiecare 20 exemplare achiziționate³⁸.

Consiliul muzeului aproba, prin ședința din 10 octombrie 1929, acordarea unui avans financiar editurii „Marvan”, însărcinată cu tipărirea albumului uniformelor, dat fiind că până la 10 octombrie respectiva editură tipărise deja 33 de planșe, însoțite de textul aferent, dintr-un total de 65 planșe. Editura solicitase un

³³ *Ibidem*, p. 43.

³⁴ *Registru procese-verbale...*, fila 16-17.

³⁵ *Ibidem*, fila 21.

³⁶ *Ibidem*, fila 47.

³⁷ *Ibidem*, fila 39.

³⁸ *Ibidem*, filele 45-46.

avans de 500.000 lei, însă datorită faptului că primise deja un avans de 100.000 lei la începerea lucrării, consiliul a decis să-i mai acorde doar o parte din suma solicitată, în valoare de 100.000 lei³⁹.

La ședința din 14 decembrie 1929, Consiliul muzeului stabilea aspectul copertii albumului de uniforme. Aceasta trebuia să fie „cât mai simplă, purtând numai titlul lucrării, în românește și franțuzește, marca țării și numele Muzeului Militar Național”⁴⁰.

Prin ședința Consiliului muzeului din 1 martie 1930, s-a acceptat solicitarea Editurii „Marvan” de a prelungi cu 30 zile finalizarea tirajului „Albumului uniformelor Armatei Române”, având în vedere că lucrarea era aproape terminată și că această întârziere nu prejudicia cu nimic interesele muzeului. S-a aprobat, de asemenea, oferta editurii „Marvan” privind imprimarea paginilor cu text (cuvânt înainte, tabla de materii etc.) și modelul de hârtie (carton) pentru copertă, tip „Wathmann”, legătura cu șnur tricolor, cu prețul de 32,50 lei, pe bucată⁴¹.

Conform procesului verbal al Consiliului muzeului, nr. 98 din 8 mai 1930, era constituită comisia de recepție a exemplarelor „Albumului uniformelor Armatei Române”. Aceasta era compusă din intendent – căpitan Alexandru Gheorghiu, subdirectorul muzeului, în calitate de președinte, din asistent tehnic Potocki Andrei, din asistentul tehnic – căpitan Krejcik Lothar și din asistent de administrator – locotenent Nica Nicolae, ofițer contabil, ca membri ai comisiei. Totodată, se decidea ca albumul recent apărut să fie distribuit gratuit următoarelor personalități: regelui Mihai I, reginei Maria, principelui Nicolae, patriarhului Miron Cristea – înalt regent, lui Constantin Sărățeanu – înalt regent, primului-ministru Iuliu Maniu, contelui de Saint-Aulaire, ambasadorul Fanței în România în timpul Marelui Război, generalului Henri Berthelot și asistentului tehnic Andrei Potocki. De asemenea, se aviza favorabil distribuirea câte unui exemplar persoanelor care urmau a face recenzii despre această lucrare: generalilor de brigadă Gabriel Sion, șeful Direcției Domenii Militare din Ministerul de Război, Laurențiu Bârzotescu, Grigore Costandache de la Marele Stat-Major, profesorilor Constantin Moisil, directorul Cabinetului Numismatic al Academiei Române, lui Virgiliu Drăghiceanu, arheolog și istoric, membru al Academiei Române, lui Ioan Andrieșescu, istoric, arhimandritului Nicolae M. Popescu și poetului Emanoil Bucuță⁴².

Publicarea albumului „UNIFORMELE ARMATEI ROMÂNE / LES UNIFORMES DE L'ARMÉE ROUMAINE. 1830-1930”, tipărit în 2.000 exemplare⁴³, a constituit în mod incontestabil un eveniment editorial al vremii, inedit atât prin tema abordată cât și prin calitatea desenelor și a tiparului color, fiind unanim apreciat în momentul lansării sale. Această lucrare de referință, datorată pasiunii, talentului și perseverenței unui străin, constituie și astăzi un model, planșele cu tipuri de militari fiind preluate, din păcate adesea fără menționarea sursei, în lucrări fundamentale de istorie militară, enciclopedii și monografii.

Albumul are o copertă simplă, sobră și elegantă, realizată în stilul Art Deco, legată cu un șnur tricolor. Pe copertă nu era nominalizat autorul lucrării, la partea superioară fiind trecut doar numele instituției, Muzeul Militar Național, sub egida căruia era realizată lucrarea. Textul albumului este bilingv, ceea ce îl face accesibil și cercetătorilor străini, în absența altor surse documentare albumul fiind adesea studiat și citat în numeroase lucrări străine de uniformologie, publicate în ultimele decenii.

Lucrarea începe prin prezentarea componenței Consiliului de conducere al Muzeului Militar Național de la data respectivă, al cărui președinte era generalul Radu R. Rosetti. Urmează „Cuvântul înainte”, în română și franceză, fără a se preciza autorul, însă știm că textul îi aparține generalului Radu R. Rosetti, fiind elaborat inițial pentru „prospectele” (pliantele) care promovau albumul. În încheierea „Cuvântului înainte” se preciza faptul că la realizarea albumului, „Muzeul Militar Național a avut concursul asistentului său tehnic, dl. A. Potocki, care nu numai că cunoaște, ca puțini alții, uniforme de la 1830 încoace, în cele mai mici amănunte, dar este și un desenator îndemânat.” Este singura mențiune din album privind autorul efectiv al lucrării, în afara semnăturii inconfundabile a artistului, de pe fiecare planșă.

În continuare albumul are o bibliografie destul de amplă, care conține surse iconografice importante privind armata română modernă, publicate până la acea dată, precum și o tablă de materii în care sunt nominalizate armele, serviciile și specialitățile reprezentate în fiecare planșă, împreună cu anul respectiv. Albumul este structurat pe 6 capitole, prezentate în ordine cronologică: Moldova, Muntenia, Principatele Unite; Domnitorul Carol I, Regele Carol I, Regele Ferdinand I. Primele două capitole sunt precedate de scheme privind evoluția structurilor militare românești din epoca Regulamentului Organic, 1830-1859,

³⁹ *Ibidem*, fila 85.

⁴⁰ *Ibidem*, fila 92.

⁴¹ *Ibidem*, fila 107.

⁴² *Ibidem*, filele 115-116.

⁴³ *Istoricul Muzeului Militar Național*, ... p. 64.

realizate tot de Andrei Potocki, tabele care prezintă sintetic și sugestiv modul în care s-au dezvoltat cele două oștiri românești în primii ani de la înființare. Albumul conține efectiv 65 de pagini cu imagini de uniforme și accesorii ale acestora, pe fiecare pagină fiind reprezentate câte două planșe. Dintre acestea, doar 52 de pagini, cu 104 planșe, sunt realizate de Potocki. Restul de 13 pagini, cu 26 planșe, reprezentând ținutele armatei române reorganizate după adoptarea Legii Puterii Armate din 27 martie/8 aprilie 1872, sunt preluate din „Albumul Armatei Române”, editat de fotograful și ilustratorul Moritz Benedict Baer (1811-1887), în 1873, așa cum este de altfel indicat în dreptul fiecărei planșe. Numărul mai mic de planșe prezentate în album, 130, față de 160, cât se prevăzuse inițial, precum și faptul că 26 de planșe fuseseră preluate din albumul lui M. B. Baer, din 1873, indică faptul că volumul de muncă, care presupunea nu doar realizarea efectivă a planșelor, ci și documentarea necesară unei redări corecte și precise a uniformelor și accesoriilor, toate aceste sarcini revenind lui Andrei Potocki, au impus o reducere a tipurilor de uniforme reprezentate, în condițiile în care albumul trebuia finalizat până în primăvara anului 1930.

Modul de prezentare al ținutelor militare variază, cea mai des folosită este dispunerea personajelor echipate în uniforme, unul lângă altul, uneori grupate câte doi sau câte trei, în atitudini diverse, discutând, cel mai adesea reprezentate din față și din profil sau chiar din spate, permițându-se astfel observarea completă a uniformei. În general, pe o planșă sunt grupați militari din aceeași armă sau specialitate, însă de grade diferite, spre a se putea observa diferențele între însemnele ierarhice. Majoritatea militarilor sunt reprezentați în picioare, însă sunt și cazuri când ofițerii cu drept de cal: generali, ofițerii superiori din trupele pedestre, de stat-major sau cavaleriști, sunt înfățișați călare, prilej cu care se poate observa și harnașamentul. Toți militarii au armamentul, alb sau de foc, aferent. Cel mai adesea, fundalul planșelor este neutru, fiind reprezentat schematic un teren plat, de instrucție, liber până la linia orizontului sau marcat de un șir de copaci. Sunt însă și situații când în planul depărtat este reprezentată trupa în așteptare, așa cum este cazul planșei care înfățișează Escadronul de cavalerie din Moldova, din 1847⁴⁴. (Fig. 11)

Planșele care înfățișează oștirea Țării Românești din perioada Regulamentului Organic sunt mult mai elaborate, reprezentând adevărate compoziții în care subunități de soldați, însoțiți de ofițerii lor, se află în diferite formații, în repaus sau în mișcare, fundalul fiind reprezentat de pâlcuri de copaci sau chiar de construcții diverse, așa cum sunt planșele ce înfățișează ostașii Regimentului 3 infanterie (Fig. 12) sau militarii din Flotila de Dunăre, pe la 1852⁴⁵. Așa cum este precizat în dreptul fiecărei planșe ce înfățișează ostași munteni, Andrei Potocki a folosit ca surse documentare „Albomul Oștirea”, publicat la 1852, de Andreas Bielz (1812–1866) și Karl Danielis (1813 – ?),⁴⁶ precum și regulamente militare de epocă. Trebuie precizat că Potocki utilizează albumele respective doar ca sursă documentară pentru uniforme și armament. Compoziția planșelor este originală și depășește în complexitate desenele luate ca model. Structura acestor compoziții este simplă, existând un punct de perspectivă, către care converg liniile de fugă ale desenului și în funcție de care sunt reprezentate subunitățile de soldați, încadrate de ofițeri și subofițeri, în formație, pe loc sau mășăluind, în conformitate cu regulamentele militare de epocă („Școala de soldat”, „Școala de ploton” și „Școala de batalion”). Aceste compoziții denotă o profundă documentare a artistului, nu doar în privința uniformelor, echipamentului individual și al armamentului, ci și din punct de vedere al poziției corecte, cu armă sau fără armă, a locului ocupat de diferiți militari în cadrul formațiilor, dispunerea drapelului etc. (Fig. 13)

Figurile personajelor reprezentate în planșe sunt stereotipe deși se pare că Potocki era un bun portretist. Artistul acordă atenție redării corecte a pilozității faciale, mustăți, favoriți, bărbă, reprezentate în conformitate cu moda masculină a epocii dar și cu regulamentele militare care, în special în vremea domnitorului Cuza, precizau cu strictețe modul în care diferite categorii de militari trebuiau să poarte părul și mustățile, în funcție de arma din care făceau parte.

Există totuși și unele personaje, cele care întruhidează comandanți militari importanți, ale căror figuri sunt redată destul de fidel. În planșa care înfățișează „ștaburile” (statele-majore), al oștirii și domnesc, din 1852, este reprezentat, central, principele Barbu Știrbei, cu fizionomia binecunoscută⁴⁷. Planșa care prezintă Corpul ofițerilor sanitari din vremea domnitorului Cuza, îl are în mijloc pe inspectorul general al serviciului, doctorul Carol Davila, călare, în uniformă de mare ținută⁴⁸.

⁴⁴ Muzeul Militar Național, *Uniformele Armatei Române/ Les uniformes de l'Armée Roumaine. 1830-1930*, Editura Marvan, București, 1930, p. 11.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 19, 20.

⁴⁶ Adrian-Silvan Ionescu, *Artă și document. Arta documentaristă în România secolului al XIX-lea*, București, 1990, p. 251.

⁴⁷ Muzeul Militar Național, *Uniformele Armatei Române...*, p.18:

⁴⁸ *Ibidem*, p. 27.

Fig. 11. Lăncieri din Escadronul de cavalerie al Moldovei, în anul 1847, planșă realizată de Andrei Potocki pentru albumul „Uniformele armatei române. 1830-1930” (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

Fig. 12. Militari din Regimentul 3 infanterie din Țara Românească, în anul 1852, planșă realizată de Andrei Potocki pentru albumul „Uniformele armatei române. 1830-1930” (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

Fig. 13. Subunități din Regimentul de infanterie din Moldova, la paradă, în anul 1854, planșă realizată de Andrei Potocki pentru albumul „Uniformele armatei române. 1830-1930” (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

Există și unele inadvertențe privind reprezentarea personajelor istorice, Andrei Potocki utilizând ca surse documentare imaginile binecunoscute și consacrate ale respectivilor ofițeri superiori, dar care nu corespund epocii prezentate în album, fiind în general mai târzii. Astfel, domnitorul Unirii din 1859, Alexandru Ioan I. Cuza, este reprezentat în planșă dedicată generalilor și ofițerilor din statele-majore, model 1861, având însă fizionomia, cu mustăți și imperial „à la Napoleon III”, pe care a adoptat-o în partea finală a domniei, după 1863, când a și fost immortalizat în fotografiile și litografiile lui Carol Szathmari. În dreapta sa este reprezentat generalul de brigadă Ioan Emanoil Florescu, în calitate de șef al Statului-Major General, însă cu mustățile și imperialul albe, așa cum le purta spre sfârșitul carierei militare și nu la 40 de ani, cât avea în epoca Unirii Principatelor⁴⁹. (Fig. 14) Planșa care reprezintă modificările uniformologice produse în 1868, îl are în centru pe domnitorul Carol, în uniformă de mare ținută, cu bicorn, însă la data respectivă, tânărul principe, de numai 29 ani, purta încă mustață și favoriți în timp ce Potocki îl reprezintă cu barba întreagă și cărunță, așa cum avea la începutul anilor 1890⁵⁰. În album mai pot fi recunoscuți Alexandru Averescu, în uniformă de general de brigadă de cavalerie, mica ținută, md. 1893,⁵¹ regele Ferdinand, în uniformă de

⁴⁹ *Ibidem*, p. 31.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 36.

⁵¹ *Ibidem*, p. 55.

general de corp de armată, md. 1916, cu barba aproape albă, ceea ce nu era cazul în vremea Marelui Război, viceamiralul Vasile Scodrea, recognoscibil după barba lungă și albă, comandantul Marinei Regale, în perioada când a fost realizat albumul⁵².

Fig. 14. Generali și ofițeri din Corpul de stat-major, în anul 1860, planșă realizată de Andrei Potocki pentru albumul „Uniformele armatei române. 1830-1930” (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

Deși albumul „Uniformele Armatei Române. 1830–1930” a fost rezultatul unei uriașe munci de documentare, dublată de pasiune și talent, depusă de colonelul Andrei Potocki, fiind și în prezent un element de referință pentru uniformologia românească și internațională, el conține și unele greșeli, datorate desigur lipsei unor surse documentare adecvate, autorul limitându-se exclusiv la publicațiile prezentate în bibliografie, disponibile la acea dată. Astfel, în mod eronat, în planșele consacrate armatei Țării Românești, din 1852, tunicile grănicerilor sunt reprezentate de culoare cafenie⁵³, iar ale militarilor din Flotilă, de culoare verde⁵⁴, deși în „Albomul Oștirii”, varianta „colorié à la main”, publicat de editorii Bielz și Danielis, uniformele acestor ostași sunt de culoare cenușie, respectiv civit (bleumarin), așa după cum era stipulat și în înaltele porunci de zi, care stabileau organizarea acestor corpuri din vremea domniei lui Barbu Știrbei.

O altă eroare, care a constituit un motiv de dezbatere a specialiștilor în deceniile următoare, a fost culoarea tunicilor vânătorilor pedestri din vremea domnitorului Cuza. Acestea au fost reprezentate de Potocki, în lipsa unor surse documentare în culori, ca fiind de culoare cafenie, așa cum erau descrise și s-au impus în iconografia uniformologică românească, începând din 1868. (Fig. 15) Din păcate, această informație a fost preluată de numeroase lucrări ulterioare, inclusiv ampla monografie privind uniformele armatei române, realizată de colonelul Cristian M. Vlădescu, în 1977⁵⁵. Eroarea se datorează faptului că Andrei Potocki nu a avut acces la litografiile cu uniforme militare românești realizate de căpitanul Alexandru Asachi pentru „Albumul Armia Română”, publicat în 1862, descoperite în 1989 de colonelul Cristian M. Vlădescu la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, Fondul G. Sion⁵⁶ sau la imaginile din „Album de l’Armée Roumaine”, editat în anul 1867, depistat de istoricul Adrian-Silvan Ionescu în Biblioteca Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”⁵⁷ și nici la mapa cu acuarele originale reprezentând uniforme militare românești de pe la 1869, realizate de A. Fotino, identificată de noi, în anul

⁵² *Ibidem*, p. 63.

⁵³ *Ibidem*, p. 21.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁵ Cristian M. Vlădescu, *op. cit.*, p. 43-44.

⁵⁶ Adrian-Silvan Ionescu, *Artă și document...*, p. 252. Doina Pungă, *Grafica pe teritoriul României în secolul al XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte*, București, 2009, p. 81,94-95.

⁵⁷ Adrian-Silvan Ionescu, *Un album uitat al oștirii române, de Alexandru Asachi, Studii și Cercetări de Istoria Artei, Arta plastica, Serie noua, tom 6 (50)/2016, p. 69-82. Adrian-Silvan Ionescu, Un album uitat al oștirii române, de Alexandru Asachi, Magazin Istoric, anul L, serie nouă, nr. 4 (601), aprilie 2017, p. 49-51, 68.*

1989, în Colecția de stampe a Muzeului Militar Național. Toate aceste surse, descoperite în ultimele decenii, confirmă ipoteza că tunicile vânătorilor pedestri, purtate în perioada 1860–1868, erau de culoare „civit”, nu cafenie, cum le reprezentase Potocki.

Fig. 15. Batalionul de vânători defilând în 1860, planșă realizată de Andrei Potocki pentru albumul „Uniformele armatei române. 1830-1930”. Tunicile vânătorilor sunt în mod greșit reprezentate ca fiind de culoare castanie, ele trebuind să fie „civit” (bleumarin). Eroarea se datorează lipsei surselor documentare disponibile la data realizării desenului. (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

Planșele lui Andrei Potocki sunt realizate pe hârtie de desen, format $29,5 \times 19,5$ cm, la bază fiindu-le adăugat, prin lipire, un ștraif de hârtie, pe care sunt tipărite, în limba română, denumirea generală a uniformelor, arma sau specialitatea căreia aparțin și perioada în care au fost adoptate, dedesubt, cu caractere mai mărunte fiind trecut gradul militarului și felul ținutei. Aceste etichete pot indica faptul că, la un moment dat, planșele originale au fost expuse în cadrul expoziției permanente sau în vreo expoziție temporară. Tehnica utilizată de Andrei Potocki era desenul extrem de precis în creion, ale cărui urme se mai pot vedea pe unele planșe, peste care se aplica un strat transparent de acurelă, care evidenția fundalul și uniformele personajelor, după care se revenea cu tușe mai profunde de acuarelă sau guașă, pentru a diferenția uniforme de fundal și în final, cu accente și hașuri de tușuri colorate, trasate cu penița, menite să scoată în evidență detaliile accesoriilor de uniformă și echipament. Pentru desenele însemnelor de grade și ale broderiilor, artistul folosea ca bază de construcție hârtia milimetrică, pe care figura contururile primare, acestea fiind apoi copiate pe hârtia de desen și tratate în aceeași tehnică mixtă, acuarelă și tușuri colorate.

Toate planșele realizate de Andrei Potocki pentru album se găsesc în Colecția de stampe a Muzeului Militar Național, cu excepția uneia: „Semnul de serviciu, md. 1861”. Mai există încă o planșă care nu a fost inserată în albumul tipărit, probabil din motive de spațiu, intitulată „Uniformele armatei române în 1891. Infanteria”, care prezintă ținutele ofițerilor și trupeii după ce s-a realizat unificarea infanteriei de linie cu unitățile de infanterie teritorială (dorobanți), noile uniforme preluând culoarea distinctivă, roșie, a infanteriei și coafura de serviciu și paradă a dorobanților, căciula țurcană, cu cifra regală în față și pana de curcan pe partea stângă. (Fig. 16)

Albumul „Uniformele Armatei Române / Les Uniformes de l'Armée Roumaine”. 1830-1930”, ilustrat de Andrei Potocki, a reprezentat cea mai importantă publicație a Muzeului Militar Național, fiind considerat până în prezent o sursă iconografică extrem de importantă pentru istorici, cercetători în domeniul uniformologiei, artiști plastici și scenografi de costume din teatru și cinematografie.

Pentru „facilitarea vinderii Albumului Uniformelor”, consiliul muzeului hotărâ, în cadrul ședinței din 8 mai 1930, dezmembrarea unui album și vânzarea foilor volante la prețul de 20 lei/bucată⁵⁸.

⁵⁸ *Registru procese-verbale...*, fila 116.

Fig. 16. Planșă reprezentând uniformele de infanterie adoptate în anul 1891, realizată de Andrei Potocki, care nu a mai fost inclusă în albumul „Uniformele armatei române. 1830-1930” (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

La 17 mai 1930, prin Înaltul decret nr. 1812, colonelul în rezervă Andrei Potocki era decorat cu ordinul „Coroana României”, în grad de comandor,⁵⁹ pentru contribuția avută la realizarea impresionantului album de uniforme.

În ședința Consiliului muzeului din 5 iunie 1930, se accepta solicitarea editurii „Marvan” de a lua 9 exemplare ale lucrării în vederea constituirii depozitului legal pentru bibliotecă. De asemenea, era acceptată donația prin care casa de editură „Marvan” oferea muzeului 1100 planșe incomplete ale albumului de uniforme, care urmau a fi vândute publicului cu prețul de 5 lei planșă⁶⁰.

Urmare a faptului că un număr de albume fuseseră distribuite unor personalități militare și de cultură în vederea realizării de recenzii, la ședința consiliului din 19 iunie 1930 se solicita respectivilor personalități să indice care sunt periodicele, reviste sau ziare, în care articolele au fost publicate, în vederea achiziționării lor de către muzeu, iar în cazul în care recenziile nu erau încă făcute, să se preocupe pentru realizarea lor⁶¹.

Pentru a ușura vânzarea albumului de uniforme și a celui cu scene de război, editat anterior, Consiliul muzeului aproba oferta căpitanului invalid Tobescu de a achiziționa un număr de exemplare din fiecare, pe care ulterior să le distribuie prin vânzare. În acest sens erau stabilite prețurile de achiziție, de 1.080 lei/albumul de uniforme și 60 lei/albumul cu scene de război, ceea ce reprezenta o reducere cu 10% din prețul de vânzare al albumului de uniforme și de 20% din cel al albumului cu scene de război⁶². Ulterior, prin ședința din 10 octombrie 1930, s-a hotărât ca de această măsură să beneficieze orice altă persoană interesată în vinderea albumelor de uniforme⁶³.

Activitatea colonelului Andrei Potocki, rolul esențial pe care acesta l-a avut în realizarea albumului cu uniformele armatei române, lucrare reprezentativă pentru instituția muzeală militară, a determinat Consiliul director să propună, în cadrul ședinței din 2 iulie 1930, recompensarea activității acestuia prin mărirea salariului. Președintele consiliului, generalul Radu R. Rosetti, care în mod evident îl aprecia pe Andrei Potocki, atât pentru munca de cercetare, documentare și artistică pe care o desfășurase în vederea realizării

⁵⁹ *Foaia matricolă...*, fila 1.

⁶⁰ *Registru procese-verbale...*, fila 118.

⁶¹ *Ibidem*, fila 122. În cursul cercetării, în presa vremii nu s-au putut depista recenzii sau articole referitoare la albumul de uniforme editat de Muzeul Militar Național.

⁶² *Ibidem*, fila 124.

⁶³ *Ibidem*, fila 131.

albumului, cât și pentru cariera sa glorioasă de militar într-o unitate de elită a armatei imperiale ruse, participant la bătăliile Primului Război Mondial în care, ca și generalul Rosetti, fusese rănit și recompensat cu înalte distincții militare, a întocmit un referat elogios, cu următorul cuprins:

„Domnilor Colegi,

Cu No. 32842 din 12 ianuarie, M.A. Direcția personalului cere a se face propunerile de înaintare sau altele pentru personalul civil al Muzeului.

Vă este cunoscut destoinicia și hărnicia Colonelului de rezervă Potoscki Andrei care îndeplinește în chip strălucit funcția de asistent tehnic. Lucrările Dsale. în muzeu precum și albumul uniformelor, publicat acum în urmă, sunt dovezi de calitățile sale precum arată și vrednicia sa la muncă.

Și prin cunoștințele și educația sa și prin pozițiile ce a ocupat în fosta armată rusă și prin chipul în care a servit de când este la muzeu și prin situația sa de colonel în rezervă și prin vechimea sa, merită o situațiune mai bună și din punctul de vedere moral și din cel material. Și este în interesul Muzeului ca să o capete. Ori, cum nici în buget nici în regulamentul Muzeului nu există vreo funcție alta ca aceea de asistent tehnic, cum pe de altă parte este injust ca Dsa. să fie retribuit la fel cu un asistent tehnic nou, propun să cerem Ministerului a creia prin bugetul viitor un post de prim asistent tehnic cu o soldă echivalentă aceleia de colonel și a prevede ca asistenții tehnici au drept la câte o gradație la fiecare cinci ani de serviciu, după aceleași norme ca profesorii din liceele militare, cu care corespund de altfel fiind licențiați în istorie.”

Din partea finală a referatului generalului Radu R. Rosetti, reieșea că asistenții tehnici din Muzeul Militar Național aveau același nivel de pregătire cu profesorii din liceele militare, licențiați în istorie, de unde se poate trage concluzia că și Andrei Potocki, care constituia subiectul principal al respectivului referat, ar fi avut pregătire universitară în domeniul istorie, așa cum era și colegul său din acea perioadă, istoricul Anton Velcu. Dacă informația este corectă, nu se știe când ar fi putut face Andrei Potocki studiile universitare și dacă acestea au fost urmate la universitățile din București sau din Iași. Consiliul director a agreat referatul generalului Rosetti, cu observația că ar trebui să se solicite doar mărirea salariului colonelului Potocki, fără să se indice suma ce ar trebui plătită acestuia, urmând a fi trimis cu aceste modificări, Marelui Stat Major⁶⁴.

Deși albumul „Uniformele Armatei Române / Les Uniformes de l’Armée Roumaine”. 1830-1930”, a constituit o certă reușită istoriografică, el nu a fost și un succes financiar pe măsură. La mai bine de un an de la lansare vânzarea albumului se desfășura cu greutate, una dintre cauze fiind și costul său ridicat. Acest fapt făcea ca și recuperarea sumelor pentru achitarea tranșei finale de bani către editura „Marvan” să se realizeze foarte lent. Ca urmare, editorul, care și el se confrunta cu problema returnării creditelor obținute pentru tipărirea lucrării, a cerut conducerii muzeului, în cadrul ședinței de consiliu din 2 iunie 1931, ca sumele restante să fie vărsate de muzeu direct în contul Societății Naționale de Credit Industrial, cu care casa de editură avea o „înțelegere comercială”. Consiliul director a fost de acord cu această solicitare fără a-și mai lua însă nici un alt angajament în afara cadrului stabilit prin contractul încheiat inițial cu editura „Marvan”.⁶⁵

După retragerea tensionată a generalului Radu R. Rosetti de la conducerea Consiliului Muzeului Militar Național, produsă în vara anului 1931, unul dintre motive fiind și eșecul financiar reprezentat de publicarea albumului cu uniforme, noua conducere a încercat să găsească o rezolvare a problemelor financiare cu care se confrunta muzeul, între acestea situându-se și neachitarea datoriei față de Casa de editură „Marvan”. În ședința din 7 septembrie 1931, consiliul constata existența unei datorii restante de 682.855 lei față de editura „Marvan”, cauzată de greutățile de vânzare a albumului de uniforme, chiar dacă prețul acestuia fusese redus la 1.200 lei. Pentru achitarea integrală a datoriei restante, consiliul solicita ajutorul Ministerului Armatei, care ar fi putut elibera fondurile respective sau obținerea unui împrumut la Casa de Credit a Ofițerilor, pe timp de 2–3 ani, cu dobândă mică. De asemenea, se propunea a se interveni pe lângă Fundația Culturală „Ferdinand I” în vederea achiziționării, cu plata integrală, a unui număr cât mai mare de exemplare din albumul uniformelor, pe care ulterior această organizație să le vândă publicului sau altor autorități de stat⁶⁶.

Tot pentru a se ușura distribuirea, la ședința consiliului din 29 decembrie 1931 s-a decis să se trimită circulare la toate școlile și liceele din țară, propunând ca albumul uniformelor și celelalte imprimări ale muzeului să fie vândute la prețurile reduse, stabilite anterior⁶⁷.

⁶⁴ *Ibidem*, fila 124.

⁶⁵ *Ibidem*, fila 160.

⁶⁶ *Ibidem*, fila 164.

⁶⁷ *Ibidem*, fila 180.

Pentru a rezolva problema achitării datoriei față de editura „Marvan”, consiliul muzeului a hotărât în cadrul ședinței din 5 octombrie 1931, ca prețul celor 1.320 exemplare ale albumului uniformelor, care se mai aflau în depozit, să fie redus la 600 lei de album. De asemenea, se stabilea ca muzeul să se adreseze corpurilor de trupă spre a se vinde ofițerilor și bibliotecilor corpurilor cu prețul redus și chiar și în 2 până la 4 rate⁶⁸. În ședința din 15 decembrie consiliul aproba ca în cazul ofițerilor care se înscrieseră anterior la achiziționarea în rate a albumului și trimiseseră deja la muzeu o sumă mai mare de 600 lei, să se renunțe la restul ratelor și să li se trimită albumul, dat fiind că numărul acestor ofițeri era destul de redus, de doar 25 persoane⁶⁹.

Cum rezolvarea situației achitării datoriei pentru albumele de uniforme întârzia, consiliul muzeului accepta la 6 noiembrie 1931, propunerea atelierului zincografic „A. Marvan”, ca Muzeul Militar să solicite un credit (împrumut) de 500.000 lei din partea Societății Naționale de Credit Industrial, care să acopere datoria restantă pentru albumele tipărite. În acest scop, muzeul trebuia să obțină acordul Ministerului Armatei, Serviciul contencios, motiv pentru care era pus la dispoziție un exemplar al contractului inițial cu editura „Marvan”⁷⁰. În final s-a obținut acordul Ministerului Armatei și în urma ședinței consiliului din 15 decembrie 1931, era trimisă o adresă Societății Naționale de Credit Industrial prin care muzeul se angaja să verse toate încasările în urma vânzării albumului uniformelor, în numele domnului E. Marvan, până la acoperirea sumei restante de 500.000 lei. Muzeul nu își lua însă nici un angajament în privința termenului de plată acest lucru fiind făcut pe măsura încasărilor viitoare⁷¹.

Continuând politica de a oferi câte un exemplar al albumului unor personalități militare sau civile, la ședința consiliului din 7 decembrie 1931, s-a hotărât să fie oferite albume ministrului Armatei de la acea dată și primului-ministru Nicolae Iorga⁷².

Deși vânzarea albumelor cu uniforme nu realizase succesul scontat, în programul de activități a Muzeului Militar Național pe anul 1932 se prevedea „... Continuarea desenării uniformelor actuale ale ofițerilor și trupe”⁷³. Această sarcină care îi revenea desigur colonelului Andrei Potocki, va fi reluată de abia în cursul anului 1940, prin realizarea unor planșe reprezentând uniforme armatei române, pe arme și specialități, posibil în vederea realizării unui nou album de uniforme care să prezinte evoluția ținutelor armatei în perioada 1930–1940. Proiectul nu a fost finalizat, probabil din lipsă de timp sau de bani, sau ca urmare a schimbărilor politice produse în România și în lume în vara anului 1940. În Colecția de stampe a muzeului se păstrează 8 planșe, reprezentând uniforme ale unităților de infanterie, foste de linie, foste de dorobanții și a celor create după 1891, ale vânzătorilor pedestri (Fig. 17), artileriei, jandarmeriei și o planșă înfățișând însemnele de grade ale ofițerilor. Planșele, cu dimensiunile 29,7 × 42 cm, sunt realizate în aceeași tehnică mixtă cu cele publicate în albumul uniformelor, însă uniforme sunt prezentate schematic, fără personaje, pe tipuri de ținute, de campanie, de serviciu, de gală și ceremonie, cu însemnele de grad și de unitate specifice.

Concomitent cu finalizarea lucrului la realizarea albumului de uniforme, Consiliul muzeului decidea, la 25 septembrie 1929, realizarea unui catalog al drapelelor din colecția Muzeului Militar Național. Acesta urma să aibă dimensiuni reduse, spre a putea fi ușor de mânuit și trebuia să aibă următorul cuprins: „I. Introducere istorică; II. Descrierea fiecărei piese în următoarea ordine a) steaguri originale; b) copii de steaguri; c) stindarde; d) fanioane și flamuri e) desene și picturi reprezentând steaguri, fiecare cu istoricul său; III. Tabele reprezentând: a) de materii; b) de numere de ordine; c) de date; d) de persoane; e) de naționalitate. Catalogul urma a fi tipărit în română și franceză, textul românesc constituind prima parte a lucrării, iar cel franțuzesc, a doua”. Pentru realizarea acestui catalog erau desemnați cei doi consilieri tehnici ai muzeului, Andrei Potocki și Anton Velcu⁷⁴.

Prin procesul verbal nr. 91 din 4 ianuarie 1930, se hotăra ca în programul de lucru pe anul 1930, la punctul 12, să fie inclusă „Imprimarea catalogului steagurilor, lucrare în curs de execuție”⁷⁵.

Datorită faptului că activitatea de realizare a catalogului steagurilor se desfășura cu dificultate din cauza greutății identificării, descrierii și realizării istoricului fiecărui steag,⁷⁶ prin procesul verbal nr. 107/

⁶⁸ *Ibidem*, fila 167.

⁶⁹ *Ibidem*, fila 178.

⁷⁰ *Ibidem*, fila 174.

⁷¹ *Ibidem*, fila 178.

⁷² *Ibidem*, fila 164.

⁷³ *Istoricul Muzeului Militar Național*, ... p. 79.

⁷⁴ *Registru procese-verbale...*, filele 80–81.

⁷⁵ *Istoricul Muzeului Militar Național*, ... , p. 57.

16 ianuarie 1931 Consiliul Muzeului Militar Național hotără ca imprimarea catalogului steagurilor să fie efectuată în cursul anului următor, 1931⁷⁷.

Fig. 17. Planșă reprezentând uniformele și accesoriile de echipament ale trupelor de vânători, realizată de Andrei Potocki în anul 1940. (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

După mai bine de un an de zile de la lansarea proiectului, Consiliul muzeului stabilea, în ședința din 22 mai 1931, modul în care trebuia făcută redactarea definitivă a catalogului steagurilor, pe baza redactării provizorii și ținându-se seama de observațiile membrilor consiliului⁷⁸.

⁷⁶ *Registru procese-verbale...*, fila 122.

⁷⁷ *Istoricul Muzeului Militar Național*, ... p.65

⁷⁸ *Registru procese-verbale...*, fila 155.

Această sarcină revenea asistenților tehnici Andrei Potocki și Anton Velcu. Consiliul stabilea următoarele:

„I. Catalogul trebuie să cuprindă următoarele părți:

1. Tabla de materii;
2. Introducerea;
3. Tabla explicativă a termenilor întrebuițați;
4. Steaguri vechi domnești și pavilioanele familiei regale;
5. Drapelele armatei;
6. Stindardele armatei;
7. Pavilioanele marinei;
8. Steaguri, fanioane și galoane și cravate de steaguri românești diferite;
9. Drapele, stindarde și fanioane și cravate străine;
10. Căpșori de steaguri;

În final, ca urmare a problemelor financiare legate de recuperarea cheltuielilor de editare a albumului cu uniforme, catalogul drapelului din colecția Muzeului Militar Național nu a mai fost tipărit. El a rămas în stadiul de manuscris, sub forma unui volum de mari dimensiuni, aflat în prezent în Biblioteca Muzeului Militar Național.

După munca intensă depusă pentru realizarea albumelor de armament, decorații (realizat parțial) și uniforme și a catalogului drapelului din colecția Muzeului Militar Național, activitatea muzeografică desfășurată de Andrei Potocki în perioada 1930–1940, a fost mai puțin spectaculoasă. Ea a constat în munca de cercetare în domeniul uniformologiei, realizarea de ilustrații și grafică cu subiecte istorico-militare, pentru diferite expoziții organizate în muzeu sau pentru ilustrarea unor articole sau studii cu tematică militară etc.

În Colecția de stampe a Muzeului Militar Național se găsesc mai multe planșe avându-l ca autor pe Andrei Potocki, majoritatea reproduceri ale unor desene, acuarele, gravuri, reprezentând ostași români, tipuri de armament, scene de luptă din diferite epoci, redesenate în stil modern. Toate aceste planșe au la partea inferioară explicații, fiind făcută precizarea că este vorba de o reproducere a unei lucrări originale, realizată de Andrei Potocki. Existența acestor explicații indică faptul că planșele respective au fost etalate, ca atare, în cadrul muzeului, în expoziția permanentă sau în expoziții temporare, dat fiind că în acea perioadă nu exista posibilitatea expunerii de fotografii color.

Un set de 6 planșe, în acuarelă, reproducere a unor desene originale, reprezentând ofițeri și subofițeri din corpul medical al oștirii Moldovei, la 1846: Felcer, Felcer veterinar (Fig. 18), Medic veterinar, Chirurg de batalion, Doctor de regiment și Doctor superior al Ștabului. Fiecare planșă prezintă câte un militar, în atitudini diferite, având alături detalii ale broderiilor și însemnelor de grad.

Altă serie de planșe reproduc tipuri de soldați români din cadrul unităților grănicerești ale armatei habsburgice, precum și reproduceri ale litografiilor cu ostași moldoveni de la 1854, realizate de Alexandru Asachi, aflate la Biblioteca Academiei Române. (Fig. 19)

Andrei Potocki a realizat și numeroase planșe explicative cu detalii ale mecanismelor și modului de funcționare a diferitelor tipuri de arbaletе medievale, precum și a unor arme de foc reprezentative, cum a fost primul model de pușcă cu cremene, de fabricație rusească, utilizată de oștirile pământene românești.

Colonelul Andrei Potocki s-a evidențiat și ca cercetător realizând numeroase studii privind tipuri de arme aflate în colecția Muzeului Militar Național sau articole referitoare la evoluția uniformelor și echipamentului militar, apărute în „Buletinul Muzeului Militar Național”, publicație de specialitate, muzeografie și istorie militară, editată din anul 1937. Materialele publicate de Andrei Potocki erau însoțite de desene detaliate, în peniță, realizate de autor⁷⁹. Desenul coperților primelor două numere ale buletinului

11. Desemne;

12. Accesorii;

13. Tabele accesorii:

a) Arătarea numărului din catalog sub care se găsește descrierea fiecărui steag;

b) Arătarea numerelor din catalog sub care sunt descrise steagurile unor anumite unități;

c) Arătarea cronologică a datelor diferitelor steaguri.

II. Descrierea fiecărei piese se va face în ordinea următoare:

1. Modul de așezare a culorilor;

2. Descrierea reprezentărilor de pe față;

3. Inscripția de pe față;

4. Descrierea reprezentărilor de pe verso;

5. Inscripția de pe verso;

6. Mărimea, calitatea pânzei etc.;

7. Descrierea hampei și accesorilor;

8. Starea de conservare;

9. Data confecționării, modelul, până când a fost în serviciu;

10. Decorațiile și istoricul.

III. Redactarea să fie succintă și în stil telegrafic.

Se va ține seamă pentru aceasta de toate observațiunile scrise ale membrilor consiliului.

IV. Scrisul se va face așa ca să se distingă părțile ce urmează să fie tipărite cu caractere mari, de acele cu caractere mici.

Dimensiunile, donațiile, observațiunile că pânza e ruptă sau întreagă se fac numai la fine cu caractere mici. În acel text cu caractere mici a se pune și inscripțiile.

În textul cu litere mari a se pune numai descrierea obiectului.”

⁷⁹Asistent tehnic Col. Rez. Andrei Potocki, *Spadă pentru două mâini*, „Buletinul Muzeului Militar Național”, Nr. 1, Anul I, București, 1937, p. 52-53; Asistent tehnic Col. Rez. Andrei Potocki, *Arme cu cozi lungi de lemn*, „Buletinul Muzeului Militar

muzeului a fost realizat tot de Andrei Potocki, el reprezentând trofee, arme, drapele, piese de echipament militar, dispuse într-o compoziție simetrică, stil Art Deco, având în centru stema regală. (Fig. 20)

Fig. 18. Uniformă de „Feldșer” (subofițer – veterinar) al oștirii Moldovei, desen realizat de Andrei Potocki în cadrul unei serii de ilustrații menite să prezinte evoluția ținutelor ofițerilor sanitari moldoveni, din perioada regulamentară (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

Consultând buletinele oficiale și alte periodice vechi, existente la Biblioteca Academiei Române, Andrei Potocki a depus o amplă muncă de identificare și transcriere a tuturor informațiilor referitoare la organizarea oștirilor românești în primii ani de la înființare. Toate aceste date erau transcrise cu grijă în caiete, ale căror coperti erau ornamentate cu desene și motive preluate din publicațiile respective. În prezent, o mare parte din aceste însemnări se află în Biblioteca Muzeului Militar Național. Cercetările sale s-au concretizat într-un extrem de interesant studiu, intitulat „Contribuții la istoricul Oștirii Moldovei, perioada

Național”, Nr. 2, Anul I, București, 1937, p.48-50; Asistent tehnic Col. Rez. Andrei Potocki, *Armament folosit de armata română și aflat în Muzeul Militar Național*, „Buletinul Muzeului Militar Național”, Nr. 3-4, Anul II, București, 1938-1939, p. 66-71; Asistent tehnic Col. Rez. Andrei Potocki, *Săbii*, „Buletinul Muzeului Militar Național”, Nr. 5-6, Anul III, București, 1939-1940, p. 127; Asistent tehnic Col. Rez. Andrei Potocki, *Uniforma militară*, „Buletinul Muzeului Militar Național”, Nr. 7-8, Anul IV, București, 1940-1941, p.102-106.

1834–1854”, realizat în colaborare cu colegul său, Anton Velcu, în care, pe baza cercetării tuturor Înaltelor Porunci de Zi și a dispozițiilor ministeriale referitoare la Oștirea Moldovei, a întocmit un repertoriu alfabetic al ofițerilor moldoveni, însoțit de date privind cariera militară a fiecăruia dintre ei. Lucrarea, având un cuvânt-înainte redactat de Andrei Potocki, este completată de un foarte util glosar de termeni militari arhaici, majoritatea de origine rusească, dat fiind că armatele regulamentare au fost înființate și organizate după model rusesc. Manuscrisul lucrării, finalizată în 1942, se află în Biblioteca Muzeului Militar Național, fiind pregătită pentru tipar, așa după cum se arată în apostila din 8 februarie 1945 a directorului muzeului, care condiționa publicarea ei de găsirea fondurilor necesare⁸⁰.

Fig. 19. Ostaș moldovean în serviciul armatei poloneze, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, realizat de Andrei Potocki, pe baza unui desen aflat la Biblioteca Academiei Române. (Colecția de desene a Muzeului Militar Național).

Dat fiind că în perioada interbelică realizarea de reproduceri după lucrări de referință existente în mari biblioteci sau colecții, presupunea o muncă migăloasă și de durată, Andrei Potocki a realizat, pentru biblioteca Muzeului Militar Național, o copie fidelă a unei importante lucrări de vexilologie, „Manuscrisul consulului general al României, Constantin I. Karadja, aflat la Academia Română, înregistrat la No. 284, privitor la steagurile de la Gorăslău, din 3 August 1601”⁸¹.

Andrei Potocki a tradus lucrări fundamentale pentru istoria uniformologiei, așa cum este lucrarea lui Richard Knötel, „Handbuch der Uniformkunde”⁸², care a constituit „biblia” cercetătorilor în materie de uniforme și echipament militar, din secolul al XX-lea. Traducerea amplei lucrări germane, în stadiul de

⁸⁰ Muzeul Militar Național, Colecția Manuscrise, 162.

⁸¹ *Ibidem*, Colecția de Manuscrise, 17.

⁸² Richard Knötel, *Handbuch der Uniformkunde*, Leipzig, 1896.

manuscris, scrisă cu cerneală albastră, legată în coperti cartonate, cuprinzând 884 pagini, se află în colecția de profil a Muzeului Militar Național⁸³. Traducerea integrală, din limba germană, a unei lucrări de specialitate, presupune o bună cunoaștere atât a limbii în care a fost scrisă inițial lucrarea, cât și a limbii române, ceea ce lasă de înțeles că Andrei Potocki, naturalizat în 1928 și devenit ofițer al armatei române un an mai târziu, stăpânea destul de bine limba română.

Fig. 20. Coperta primului număr al „Buletinului Muzeului Militar Național”, publicat în 1937, desenată de Andrei Potocki (Biblioteca Muzeului Militar Național).

O altă lucrare extrem de importantă, tradusă din limba rusă de Andrei Potocki, a fost „Descrierea istorică a îmbrăcăminții și armamentului Trupelor Ruse, întocmită din Înaltă Poruncă”, publicată la Sankt Petersburg de faimosul istoric militar Alexander Vasilievici Viskovatov, în 1841. Și aceasta se află, sub formă de manuscris, în colecția Muzeului Militar Național⁸⁴.

Andrei Potocki a realizat, probabil la solicitarea venită din cadrul Ministerului Armatei, un documentar privind uniforme militare franceze, turcești, grecești, sârbești, muntene și bulgărești, pe baza broșurilor publicate de Anton Sussmann și Moritz Ruhl, la începutul secolului al XX-lea. Manuscrisul, donat de autor bibliotecii muzeului, se află în Colecția de Manuscrise a Muzeului Militar Național⁸⁵.

Deși prin referatul său elogios, generalul Radu R. Rosetti, propunea recompensarea colonelului Andrei Potocki prin mărirea salariului, pentru activitatea muzeografică deosebită pe care o depusese și în

⁸³ Richard Knotel, *Manualul Științei Uniformelor*, Tradus din limba germană de Colonel Andrei W. Potocki, Muzeul Militar Național, Colecția Manuscrise, 49.

⁸⁴ *Descrierea istorică a îmbrăcăminții și armamentului Trupelor Ruse, întocmită din Înaltă Poruncă*, Partea a II-a, Tipografia Militară, Sankt Petersburg, 1841, Muzeul Militar Național, Colecția Manuscrise, 86.

⁸⁵ *Documentar uniforme*, Muzeul Militar Național, Colecția Manuscrise, 42.

conformitate cu statutul său de ofițer superior cu merite deosebite, poziția lui Andrei Potocki în cadrul Muzeului Militar Național nu s-a îmbunătățit în mod semnificativ. În „ordinea de bătaie” a muzeului pe anul 1932, Andrei Potocki apărea ca prim-asistent tehnic, superior ca încadrare și poate și ca salariu, în raport cu colegul său, Anton Velcu, care era doar asistent tehnic⁸⁶. La 14 noiembrie 1934, din motive necunoscute, prim-asistent tehnic Andrei Potocki era retrogradat ca asistent tehnic⁸⁷.

Așa cum s-a arătat anterior, în perioada interbelică funcția de asistent tehnic era echivalentă cu cea actuală de muzeograf, sarcinile fiind aproximativ aceleași, de valorificare științifică a colecțiilor muzeale. În conformitate cu noua lege a Muzeului Militar Național, promulgată prin Decretul Regal nr. 1612, din 30 martie 1937, referitor la asistenții tehnici, se precizau următoarele:

„...Art. 25. Asistenții tehnici civili la numirea lor vor avea o retribuție de profesor secundar definitiv, fără gradații. Ei vor primi gradații de bază din 5 în 5 ani până la funcția de profesor definitiv cu 5 gradații.

Art. 26. Actualii asistenți tehnici vor fi încadrați în raport cu situația lor actuală”⁸⁸.

În „ordinea de bătaie” a Muzeului Militar Național, pe anul 1938, Andrei Potocki figura ca asistent tehnic și șef al Serviciului Tehnic⁸⁹. Într-un raport din anul 1942 se amintea faptul că Andrei Potocki se angajase la Muzeul Militar Național la data de 1 ianuarie 1928, ca asistent tehnic, având 2 gradații, fiind apreciat în cadrul fișei de personal rezumative, în fiecare an, până la momentul redactării raportului, cu calificativul „foarte bun”, fără a avea pedepse. Ca urmare, directorul muzeului propunea a i se acorda a 3-a gradație, având vechime de la ultima gradație acordată la 1 ianuarie 1938⁹⁰.

Activitatea lui Andrei Potocki a continuat să fie apreciată de către șefii din structurile superioare ale armatei. Prin Decretul Regal nr. 1917, din 17 mai 1938, se acorda ordinul „Meritul Cultural”, cls. a II-a, pentru „Cultură”, directorului muzeului, maiorul Traian Popa-Liseanu, precum și consilierilor tehnici, Andrei Potocki și Anton D. Velcu⁹¹.

Prin Decretul Regal nr. 156, din 23 ianuarie 1940, colonelul în rezervă Andrei Potocki era trecut din oficiu în poziția de retragere, pentru limită de vârstă, începând cu data de 1 ianuarie 1940⁹².

Deși emigrația rusă în România, în perioada interbelică a fost mult mai redusă decât în alte țări din vecinătate, Iugoslavia și Bulgaria, cu care Rusia întreținuse tradiționale legături politice și culturale, totuși și aici au existat tentative de înființare a unor asociații care să sprijine lupta împotriva regimului instaurat în Rusia Sovietică, după 1917. În calitate de fost ofițer al armatei imperiale ruse și de comandant de mare unitate al „Armatei Ruse de Voluntari din Vest”, care luptase împotriva trupelor bolșevice, colonelul Andrei Potocki se bucura de un incontestabil prestigiu în rândul imigrației ruse din România interbelică, drept care fost cooptat în grupul de fondatori ai „Societății de Ajutor Mutual a Foștilor Combatanți Ruși pe Frontul Român, 1916-1918 și Războiul Mondial, aflați în România”, inițiată de comandorul Nikolai Sablin, liderul Mișcării Monarhiste Ruse de la București⁹³. Conform rapoartelor Direcției Generale a Poliției și Siguranței, care supraveghea activitatea imigranților ruși în România, asociația trebuia să se înființeze la 4 februarie 1931, iar colonelul Potocki urma să aibă funcția de vicepreședinte, alături de comandorul Sablin⁹⁴. Nu există informații privind activitatea propriu-zisă a acestei organizații și nici în privința rolului jucat de colonelul Potocki în cadrul ei, însă este de presupus că în calitate de ofițer în rezervă al armatei române și de angajat al unei instituții care aparținea Ministerului Armatei, Andrei Potocki nu ar fi putut desfășura activități politice, mai ales cu caracter internațional.

Este interesat de remarcat faptul că în următorii ani, în condițiile declanșării războiului antisovietic, Andrei Potocki a venit din nou în contact cu țara sa natală, fiind solicitat a participa la acțiunea de „capturare” a unor bunuri culturale și cu caracter industrial din U.R.S.S., inițiată de către autoritățile române. Consiliul de administrație al muzeului, lua la cunoștință prin Precesul-verbal nr. 185, din 10 august 1942, de activitatea desfășurată la Odessa de o delegație a muzeului, la inițiativa Serviciului de Capturi din Odessa. În

⁸⁶ *Istoricul Muzeului Militar Național*, ... p. 78.

⁸⁷ *Istoricul Muzeului Militar Național*, ... p. 91.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 108.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 122.

⁹⁰ Muzeul Militar Național, *Registru de procese-verbale pentru Consiliu, început la 2 iunie 1942*, fila 1.

⁹¹ *Monitorul Oficial*, Nr. 123, din 31 mai 1938, p. 2657.

⁹² *Ibidem*, Nr. 21, 26 ianuarie 1940, p. 319.

⁹³ Guzun Vadim, *Comandorul Sablin. Liderul monarhiștilor ruși urmărit de Siguranță și de Securitate, 1926-1959*, Editura Filos, 2014, p., Doc. 13. Notă a Direcției Generale a Poliției și Siguranței, din 26 ianuarie 1931, (ACNSAS, fond Informativ, dosar 263759, vol. III, f. 20).

⁹⁴ *Ibidem*, Doc. 14.

urma Ordinului M.St.M. Nr. 625072/¹1942 directorul Muzeului Militar Național, colonelul Popescu Gr. Ioan, asistentul tehnic Andrei Potocki și pictorul Mitică Iordache, s-au deplasat la Odessa, pentru „a identifica și aduce în țară de la muzeele și bibliotecile din respectivul oraș, acele obiecte-stampe, armament care interesează istoria noastră militară”. Plecarea la Odessa s-a făcut pe 8 iunie 1942, fiind ulterior adusă în țară „o numeroasă colecție de cărți și obiecte”. Între acestea se aflau și utilaje, cum ar fi o macara mecanică, cu diferențial, de ridicat greutate până la 5.000 kg, dat fiind că dacă s-ar fi achiziționat una nouă ar fi costat 150.000 lei, un vinci pentru ridicat tunurile grele, în lipsa căruia ar fi trebuit apelat la sprijinul unor fabrici iar unul nou costa 35.000 lei, un electromotor pentru uzină, aparat de stropit pomii și florile, 50 kg. ulei pentru vopsit, terebentină și vopsele pentru pictură murală, rame pentru tablouri, placaje pentru vitrine, cuie, hârtie fotografică și clișee foto, pensule pentru vopsit și pentru clei, 2.000 albume pentru fotografii, ceară pentru parchet, șmirghel, etc. Au mai fost „capturate” și cărți de la diverse instituții de cultură din Odessa: Biblioteca Universitară, Școala de Belle-Arte, Muzeul de Arheologie, Muzeul de Artă, Biblioteca Centrală Municipală, Depozitul de Arhivă al Statului, în timp ce altele au fost „achiziționate” din comerț. Ca urmare a raportului prezentat, membrii Consiliul muzeului, după ce au luat act de activitatea prezentată, „au adus mulțumiri dlui Colonel Popescu Gr. Ioan și asist. tehnic Potocki Andrei, pentru munca depusă și modul strălucit cu care și-au îndeplinit misiunea de la Odessa, recunoscând la fața locului, colectând, transportând și îmbogățind colecțiile Muzeului, în material destul de prețios pentru muzeu și pentru istorie”⁹⁵.

Ne putem imagina sentimentele de frustrare trăite de Andrei Potocki în timp ce era nevoit să participe, ca reprezentant al armatei române, la jefuirea patrimoniului cultural și material al țării natale, chiar dacă aceasta se aflate în ultimele decenii sub conducerea unui regim politic odios, împotriva căruia și Potocki luptase cu înverșunare. Este posibil ca obiectele achiziționate de la Odessa să se fi adăugat celorlalte capturi realizate de armata română pe front, în timpul primelor luni de război, material de război, armament și echipament sovietic, care au fost expuse cu ocazia mai multor expoziții organizate în anii 1941–1943. După trecerea României de partea Națiunilor Unite, prin nota telefonică nr. 212, din 10 ianuarie 1945, directorul ad-interim al Muzeului Militar Național, locotenentul de administrație Călugărescu Teodor, era chemat de Comisia Aliată de control, pentru a da relații privind obiectele provenite din U.R.S.S., vărsate la Centrele de strângere⁹⁶. La data respectivă, conducerea muzeului militar se schimbase, însă colonelul Potocki figura încă în „ordinea de bătaie” a instituției, figurând ca asistent tehnic, a 3-a gradație⁹⁷. Desigur, inițiativa de a depista și aduce în țară obiecte de la Odessa în 1942, nu a aparținut conducerii Muzeului Militar Național, fiind o decizie a guvernului român din perioada respectivă, însă faptul de a fi fost implicat în această acțiune de rapt cultural putea constitui o culpă importantă, mai ales în cazul unei persoane originară din Rusia țaristă și care luptase activ, cu arma în mână, împotriva bolșevicilor. Nu se știe dacă au existat repercusiuni sau dacă Andrei Potocki a fost sancționat în vreun fel pentru participarea la „acțiuni antisovietice”.

Conform „ordinei de bătaie” a muzeului din 1 aprilie 1944, prin care se stabilea dislocarea personalului muzeului în diferite locații, în funcție de locurile de depozitare a materialului istoric ce trebuia evacuat pentru a fi pus la adăpost de bombardamentele aeriene, asistentul tehnic Andrei Potocki era numit șeful permanenței Muzeului din București⁹⁸.

După mai bine de două decenii de activitate în slujba muzeografiei și istoriei militare românești, prin decizia Direcției Personal din Ministerul de Război, asistentul tehnic, gradația 3, Andrei Potocki, era „pus în retragere” (pensionat), pentru limită de vârstă, începând cu data de 5 ianuarie 1946, când împlinea 60 de ani⁹⁹. Anticipând pensionarea care urma a avea loc la începutul anului următor, conducerea muzeului aproba, la 21 decembrie 1945, plecarea în permisia de Crăciun a asistentului tehnic Potocki Andrei¹⁰⁰.

Deocamdată, cercetările nu au adus elemente privind viața și activitatea colonelului Andrei Potocki, după plecarea de la Muzeul Militar. Nu se știe dacă, în condițiile instaurării regimului comunist în România, care supraveghea și sancționa aspru persoanele „fugite de puterea sovietică”, mai ales dacă într-un fel sau altul se implicaseră în lupta împotriva statului bolșevic, Andrei Potocki a avut de suferit din partea

⁹⁵ Muzeul Militar Național, *Registru de procese-verbale pentru Consiliu, început la 2 iunie 1942, p.v. Nr. 184*, Div. III, 265, fila 11.

⁹⁶ Muzeul Militar Central, *Registru ordine de zi. 1942-1949*, fila 36.

⁹⁷ *Istoricul Muzeului Militar Național*, p. 140.

⁹⁸ *Ibidem* p. 140

⁹⁹ *Monitorul Oficial*, (Partea I) Nr. 235, din 15 octombrie 1945, p. 9001.

¹⁰⁰ *Istoricul Muzeului Militar Național*, p. 145.

autorităților comuniste român. Ca participant activ la Războiului Civil, având o funcție de comandă importantă în luptele împotriva Armatei Roșii, Potocki ar fi putut constitui o țintă pentru organele Securității. Intenția de a se alătura, la începutul anilor 1930, unei asociații a foștilor militari ai armatei țariste, cu caracter vădit promonarhist și antisovietic, ne îndreptățește să presupunem că și în perioada următoare Andrei Potocki a avut o atitudine critică împotriva regimurilor comuniste instaurate în spatele Cortinei de Fier, fapt confirmat și de un raport al unui informator al Securității. Într-o notă a informatorului „Avram”, din 19 noiembrie 1952, se arăta că „Dintre elementele cele mai reacționare fugite de regimul sovietic în urma Revoluției Socialiste din Octombrie, care s-au stabilit în București sunt: contesa Bekendorf, contesa Keller, generalul Potocny (sic), căpitanul Zaberin, familiile Wassal și Papadopol.

Toate aceste persoane au în continuu manifestări ostile la adresa Uniunii Sovietice și a regimului de democrație populară din țara noastră.

După cum semnaleză sursa, de câte ori a încercat să le furnizeze cărți și literatură sovietică cu caracter progresist, au refuzat, afirmând că cu această literatură poporul rus este înșelat.

Cele două ex-contese de mai sus, generalul Potocny (sic) și căpitanul Zaberin s-au exprimat față de sursa „Avram”, că < poporul rus vede că este înșelat, dar așteaptă momentul potrivit pentru a scăpa de sub regimul sovietic>”¹⁰¹.

Cercetări ulterioare, efectuate la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, ar putea aduce informații noi privind partea finală a vieții lui Andrei Potocki.

În primii ani de activitate, Andrei Potocki nu a avut o locuință proprie, el fiind găzduit, împreună cu soția sa, într-o cameră aflată chiar în clădirea administrativă a muzeului. Ulterior, începând de prin 1940, Potocki și-a schimbat domiciliul, mutându-se pe Alea Ressel, nr. 9, foarte aproape de Parcul „Carol”, unde se afla Muzeul Militar Național.

Colonelul Andrei Potocki a încetat din viață în anul 1957, nu se știe în ce condiții. A fost înmormântat la cimitirul Bellu, parcela 12, poziția 13, pe cruce fiind scris numele, în variantă românilizată, ANDREI VLADIMIR POTOȚKI / 1886 – 1957¹⁰². Mormântul mai era vizibil la începutul anilor 1970, însă astăzi nu mai există, în locul respectiv fiind înmormântată o altă persoană.

¹⁰¹ Vadim Guzun, *Emigrația albă și Biserica Rusă pe teritoriul României Socialiste. Documente din arhiva fostei Securități, 1950-1952*, București, 2014, p. 417-4.

¹⁰² G. Bezviconi, *Necropola Capitalei*, Institutul de Istorie „N. Iorga”, București, 1972, p. 229.